

WEKERLE
ÁLLAMI MUNKÁSTELEP

MONOGRÁFIÁJA

*

ÍRTA:
LÁSZLÓ GYULA
EL. ISK. IGAZGATÓ

BUDAPEST
A "HANGYA" HÁZINYOMDÁJÁNAK NYOMÁSA
1926.

DR WEKERLE SÁNDOR

A WEKERLE ÁLLAMI MUNKÁSTELEP
MEGALAPÍTÓJA

Winkler R. fényképész felv.

A FŐTÉR NYUGATI KAPUJA A HUNGÁRIA ÚT FELETT

I.

A telep keletkezése, leírása

A múlt század utolsó évtizedeiben hazánk közgazdasági életében jelentős változás állott elő. Az addig majdnem kizárólagosan őstermelő ország közgazdasága erősen az iparosodás felé lendült, és ez elsősorban a gyáriparnak hatalmas fejlődésében nyert kifejezést. Az ország minden nagyobb forgalmi és fogyasztói gócpontjában, valamint bányaterületein egymás után emelkedtek fel a gyárkémények, s főképpen a főváros rövid idő alatt európai fogalmak szerint is jelentékeny gyárvárossá fejlődött.

Ám a gyáriparnak hirtelen és gyors fejlődése a gazdasági életbe hozott lendület mellett megteremtette a maga társadalmi és szociális bajait is. Az újonnan alakult ipari központokban létesített újabb és újabb nagyvállalatok állandóan növekvő munkástömegeket vonzottak magukhoz. Távoli vidékek munkásnépének egész serege özönlött a jobb kereseti lehetőségek reményében az ipari centrumok felé úgy, hogy az ipari városok népessége mértéken felül megnövekedett. A népesség gyors felszaporodása maga után

vonta a fogyasztás nagyarányú emelkedését, s ennek nyomába viszont az élelmiszernek és más közszükségleti cikkeknek a megdrágulása lépett úgy, hogy azután az általános világdraugaság hatásaitól is táplálva, hovatovább nagyobb és elviselhetetlenebb méreteket öltött.

A drágasági folyamatba a piac minden ága bekapcsolódott ugyan, de hatásaiban és következményeiben legsúlyosabb állapotokat mégis a lakásviszonyokban idézett elő. A bérházépítés, s ezzel a bérlakások szaporodása, messze mögötte maradt a városi lakosság szaporodásának, és különösen a szerényebb igényeknek megfelelő lakásokban nagyarányú hiány állott elő úgy, hogy a munkáosztály lakásviszonyai hamarosan olyanokká fejlődtek, amelyek ellenkeztek a közegészségügy, valamint a közerkölcsiség és a humanizmus legelemibb követelményeivel egyaránt.

A lakásviszonyok elfajulása természetszerűleg a példátlanul gyorsan nagy gyárvárossá és forgalmi központtá fejlődött főváros életviszonyait támadta meg legsúlyosabban, mert ott a lakáskereslet és kínálat között beállott nagy aránytalanság messze kiható lakás-mizériáknak vált okozójává, és a legféltetlenebb lakbér-uzsorát idézte fel.

Hogy kellő fogalmat alkothassunk a főváros lakásviszonyainak a normálistól mindjobban eltérő alakulásáról és annak méreteiről, érdemes megismernünk a székesfőváros statisztikájából kiragadott néhány adattal.

Budapesten üresen maradt lakás volt:

1900-ban	4.883 = 2,67%
1901-ben	4.296 = 2,34%
1902-ben	3.185 = 1,72%
1903-ban	1.902 = 1,02%
1904-ben	905 = 0,48%
1905-ben	610 = 0,32%
1906-ban	417 = 0,22%
1907-ben	390 = 0,20%

A nagyvárosok normális lakásviszonyait tapasztalás szerint ugyanis az az állapot biztosítja, ha lakásainak 2—3%-a állandóan üresen marad. A fent közölt adatokból látható, hogy ez a biztosíték Budapesten már az 1902. évben megszűnt, mert az üresen maradt lakások csupán 1,72%-át tették ki a főváros összes lakásainak. Ettől fogva évről-évre rohamos csökkenés észlelhető a kiadásra kínált bérlakások számában úgy, hogy 1907-ben már csak 390 (0,20%) üresen maradt lakás találtatott Budapesten,

s ebből is 201 olyan, amelynek évi bére 200 koronán alul állott, tehát lakásnak alig volt minősíthető.

Amilyen arányban csökkent a lakáskínálat, olyan mértékben emelkedtek a lakásbérek úgy, hogy az 1900—1907-ig terjedő nyolc év alatt a kislakás-kategóriákban átlag mintegy 50%-ot ért el a bérdrágulás, miáltal a szegény néposztály nemcsak a legsúlyosabb lakás gondok közé jutott, hanem viselnie kellett a nagyváros lakásnyomorúságának minden egészségügyi és erkölcsi következményeit is.

A katasztrofális lakáshiányt csupán az építkezés nagyfokú irama, a szükségletehez igazodó lakástermelés ellensúlyozhatta volna. Az ezirányú tevékenység azonban éppen a lakáskrízis legválságosabb éveiben szünetelt, úgyannyira, hogy csak egy példát említek, az 1900—1905-ig terjedő hat év alatt jóval kevesebb lakás épült a fővárosban, mint a 90-es évek bármelyik esztendejében.

A pénzintézeti hitelek megszorítása, a telek és a telekjáradék megrágulása, az épületanyag árának és a munkabérnek folytonos emelkedése, valamint az építőmunkásoknak amerikaiásítása, a gyakori sztrájkokban nyilvánuló bizonytalan magatartása a nagyvárosok lakástermelésében egyébként legszámottevőbb tényezőt, a magánvállalkozást teljesen megbénította és elkedvetlenítette; a magántőke eltűnt a lakásépítkezés teréről, s nagyon szűkre korlátozott tevékenységében is inkább a kényelmesebb kezeléssel járó s biztosabb jövedelmet ígérő nagyobb és drágább lakások építésére szorítkozott.

Maga a lakásmizériáktól sújtott néposztály mint lakásépítő tényező számításba sem jöhetett. A munkásosztály nemcsak híjával volt a legszerényebb magánlakás felépítéséhez megkívánt anyagi eszközöknek, hanem a szociális ideológiának a magántulajdon iránt ellenséges érzületet ébresztő atmoszférájában hajlandóságot sem mutatott magántulajdonban lévő lakás szerzésére.

Annál több jogosultsággal lehetett volna számítani a lakásprobléma megoldásában a felgazdagodott nagyipari vállalatoknak, a munkaadóknak közreműködésére. A munkaadót nemcsak az erkölcs és a humanizmus kötelezi arra, hogy munkásai tisztességes elhelyezéséről gondoskodják s azoknak igényeikhez mért hajlékot biztosítson, hanem a saját érdeke is. A munkaadóra ugyanis nem lehet közömbös munkásainak érzülete és hangulata, nem lehet közömbös a közte és munkásai között fennálló viszony alakulása. A munkaadó csak úgy tud vállalata számára minél több és minél

állandóbb munkaerőt biztosítani, úgy tudja a maga és munkásai közötti viszonyt szorosabbá, barátságosabbá fejleszteni, ha munkásai megelégedettek. A megelégedettséget pedig az életviszonyok határozzák meg, márpedig ezeknek elsőrangú kelléke a lakás. Eltekintve azonban néhány nagyobb iparvállalat komoly igyekezetétől, amellyel munkásai lakásnyomorúságát a maga erejéből törekedett megoldani, a legtöbb vállalat vagy semmit sem tett ezen a téren, vagy pedig az általuk létesített munkáslakások olyanok voltak, hogy magukon viselték a kényszerlakásnak minden bélyegét.

Ezek után a lakásprobléma megoldása azokra a tényezőkre hárult, amelyeket a közegészségügy és a közerkölcsiség utal a tömegnyomorra való foglalkozásra és azoknak orvoslására: a városra és az államra.

Maga a székesfőváros minden idők egyik legnagyobb és legeleveníebb lakásépítő tényezője volt, építkezései azonban egyrészt a város gazdasági érdekeit célozták, másrészt pedig annak fejlesztését és szépítését szolgálták, s tevékenysége szociális jelleget és irányzatot csak azokkal az építkezéseivel öltött, amelyeket a jelen század első évtizedének utolsó felébe a lakásnyomor nagy mérvére való tekintettel kezdeményezett, és azután évről-évre tömegesebben végrehajtott úgy, hogy pár év alatt ily módon több ezer kislakásos bérházat, hatósági kislakást és szükséglakást bocsátott a fővárosban nyomorgó, szegény sorsú néposztály rendelkezésére.

Azokkal az okokkal és célokkal szemben, amelyek a várost lakásépítésre elsősorban készítetik, az államot tisztán és kizárólagosan szociális érdekek vezetik ebben a tevékenységében.

Az államra a lakásépítés terén elsősorban az a különösebb feladat hárul, hogy megteremtse és biztosítsa azokat a feltételeket, amelyek a magántevékenység számára az építkezéseket lehetővé teszik, de nem lehet feladata, hogy akár üzleti érdekből, akár túlzott gyámkodásból házakat építsen és azokat bérbe adja. Az államnak ilyen irányban kifejtett túlzott tevékenysége a köztudatban könnyen téves felfogásokat támaszthat annak az építkezések terén való hivatottságáról, s végre is a lakásügyek megoldását állami feladatnak ítélve, a társadalom és a magántőke érdektelen és közömbös lesz a lakásproblémák megoldásával szemben.

Súlyos lakásválságok idején azonban, amikor a lakásmizériák szanálására nem bizonyul elegendőnek a többi lakásépítő tényező ereje és tevékenysége, az állam közvetlen és cselekvőlegesen beavat-

kozása nemcsak nem nélkülözhető, hanem ellenkezőleg, annak minden erkölcsi súlyára és anyagi eszközeire szükség van, hogy a közállapotok javíthatók és a bajok orvosolhatók legyenek.

Amint fentebb láttuk, a főváros lakásviszonyai az 1900-as években fejlődtek olyanokká, amelyek már nem csupán az emberies érzés tiltakozását váltották ki, hanem a legsúlyosabb társadalmi és szociális bajok csíráit is magukban viselték.

Ilyen viszonyok között határozta el a kormány, hogy belenyúl a lakásügyek rendezésébe, nemcsak azért, hogy annak további elfajulását meggátolja és közvetlen tevékenységével a nyomort enyhítse, hanem azért is, hogy példát mutasson, valamint, hogy az általános drágaságra mérsékelő, a lakásbérekre szabályozó hatást gyakoroljon.

A kormány mindenekelőtt a lakásmizériáktól legjobban sújtott munkásosztály lakásszükségleteit kívánta rendezni, s azáltal közvetve a többi néposztályok lakásviszonyain is segíteni. E célból Budapest székesfőváros és környékén állami költségen létesítendő munkásházak építését határozta el.

Építkező tervének végrehajtására az 1908. XXIX. t.-c. alapján felhatalmazást nyervén, a kormány 10.000 munkáslakás létesítését vette programjába, ebből pedig egyelőre 6.000-nek felépítését határozta el, elsősorban az állami vállalatokban és üzemekben foglalkoztatott munkások és alkalmazottak részére.

Hogy az állami munkásházak építésével szándékolt cél minél teljesebb mértékben eléressék, a közegészségügyi, kényelmi stb. szempontok figyelembevételével olyan lakóházak építéséről kellett gondoskodni, amelyeknek beruházási költségei lehetővé teszik olcsó áron való bérbeadásukat.

A munkásházak olcsó előállítására különösen két tényező kínálkozott kihasználásra, az egyik olcsó telkekre építkezés, a másik pedig olcsó építőanyagnak lehetőleg a helyszínen való előállítása.

A telekkérdést az építkezések végrehajtásával megbízott m. kir. pénzügyminisztérium úgy oldotta meg, hogy a főváros határövezetén kívül, de annak tőszomszédságában nagy területet szerzett meg négyzetölenként 6,50 koronás vételáron. Ez az összeg a határövezeten belül fekvő fővárosi telkek négyzetölenként számított átlagos forgalmi értékének csak mintegy harmada volt.

A megszerzett terület néhai Sárkány József örökösének tulajdona volt, 472.000 négyszöglet tett ki, s Kispest község határának északnyugati szögletében terül el. Az összefüggő szabályos négyszög

alakú területtömböt északkeleten és délkeleten az akkor már jóformán kiépült Kispest szélső házsorai övezték, délnyugatról Erzsébetfalva — ma Pesterzsébet — belterületével határos, északnyugat felé pedig a budapesti Határ út a főváros külterületétől választja el. Az egész terület Kispest belterületével úgy függ össze, hogy azt bátran belteleknek lehetett minősíteni, habár tulajdonosai külterjes mezőgazdálkodást űztek rajta. Területén mindössze egy csőszház és két kút volt. A tengerszint felett átlagosan 121 méter, a Duna közép-vízállása felett pedig 20 méter magasságot ér el, és ennek csepeli mellékágától 6 kilométernyire fekszik. Átlagos évi hőmérséklete, valamint csapadék-viszonyai megegyeznek a fővárosával. Talaja 0,50—2,00 méter mélységig homok, alatta a vizet könnyen áteresztő kavicsréteg.

Talajviszonyainál fogva gazdálkodásra kevésbé, de lakóhelyül kiválóan alkalmas, nemcsak egészséges geológiai és klimatológiai viszonyainál fogva, hanem a fővárostól, a munkások foglalkoztató helyétől való távolságánál fogva is.

A fővárostól mintegy 6 kilométernyire terül el, tehát egyfelől a főváros levegőjét állandóan szennyező gyártelepek füstje és ártalmas gázai, úgyszintén annak szüntelen zaja, szédítő sürgés-forgása odáig el nem hat, másfelől elég közel van a fővároshoz abban az értelemben, hogy az ott foglalkoztatott munkások és alkalmazottak munkahelyükre gyorsan és anélkül juthassanak el és onnan vissza, hogy pihenésre és üdülésre szánt idejükből sokat veszítenének. Ezzel szemben viszont fennállott az a kedvezőtlen körülmény, hogy a munkahelytől távol fekvő lakásokat a közlekedés költsége megdrágítja. Errenézve azonban a törvényjavaslatot benyújtó pénzügyminiszter a törvény indokolásával kapcsolatban már jóelőve azt a megnyugtató kijelentést tette, hogy a naponként ide-oda utazó munkások részére a lehető legkedvezőbb viteldíjat, ha kell, még konkurens közlekedő-vállalat beállításával is biztosítani fogja.

Az olcsó építkezés másik feltételét, olcsó épületanyagnak lehetőleg a helyszínen leendő előállítását magának a megvásárolt területnek talajviszonyai biztosították, amennyiben annak finom homokja igen jó anyagul kínálkozott a nálunk akkor még alig ismert és kevésbé méltányolt, de külföldön, főképpen Németországban már széltében használt homoktéglá gyártására.

Ezt a kedvező körülményt kihasználandó, a pénzügyminiszter 1908 őszén megbízást adott egy konzorciumnak, hogy a helyszínen homoktéglagyárat állítson föl és a terület homokjának felhasználá-

lásával homoktéglát gyártson. Ily módon az ezrenként 58 koronás akkori téглаárakkal szemben 28 koronás téglát állítottak elő. Ez a több mint 100%-os árkülönbség a tervbe vett 6.000 munkáslakás felépítéséhez szükséges, mintegy 90.000.000 téglá árában kerek-számban 2.700.000 korona megtakarítást jelentett, nem számítva a fuvardíj-különbözetben is megtakarított jelentékeny összeget.

Ily módon minden házhely az épület felemelésére szükséges téglamennyiséghez a homokot maga szolgáltatva úgy, hogy bátran elmondhatjuk, hogy a kispesti munkástelep önmagából nőtt ki.

Az 1908. év őszén az építkezéseket megelőző egyéb munkálatok is megkezdődtek; nevezetesen a pénzügyminisztérium a terület felosztására, berendezésére, valamint a háztípusok tervezésére nyilvános pályázatot írt ki, s ennek eredményeképpen a terület szabályozására 30, a háztípusokra szintén 30 pályaterv érkezett be. A tervek iránt közvetlenül érdeklődő pénzügyminisztert azonban egyik beosztási terv sem elégítette ki, s ezért *Győri Ottmár* főmérnököt bízták meg egy kiviteli terv elkészítésével.

A Győri által elkészített és az építkezések során megvalósított tervezetben az egymásra merőleges egyenes vonalak uralkodnak, de ezeknek merevségét és egyhangúságát az itt-ott elhajló és szelíden görbülő vonalak enyhítik és teszik változatossá.

A beosztás jellegét a telep sarkait összekötő két, 26 méter széles átlós út, az ezek metszési pontjában, a telep közepén elterülő négyzetes tér és az ezt körülövező, 8 szögű, szintén 26 méter széles, a belső nagyobb forgalom lebonyolítására szánt körút adja meg. A főútvonalak által határolt területet 12, 15 és 20 méter széles, helyenként köröndökkel, félköröndökkel és kisebb terekkel változó utcák és a 6 méter széles úgynevezett „közök” hálózák be.

A telepnek Kispeszt községgel szoros topográfiai összefüggésre való tekintettel a telep utcái úgy rendeztetek el, hogy azok, amelyek annak északkeleti és délkeleti peremére kifutnak, Kispeszt megfelelő utcáival összetalálkozzanak és azokkal szélességben is lehetőleg megegyezzenek. Ezzel a telepnek az anyaközséggel való erős, szerves kapcsolata is biztosított.

Az utcák makadám rendszerű építmények, mindkét oldalon az úttesttől vízlevezető árokkal elválasztott, kavicstörmelékkal beszórt és keményen lehengerelt széles járdákkal. Az utcákat mindenfelé lomblevelű fák szegélyezik, és árnyékolják, a tereket díszcserjékkel, bokrokkal és virág-gruppokkal parkírozták. A köz-helyek befásítására mintegy 70.000 darab fát használtak fel.

Az utcák és terek az egész területnek 27,5%-át foglalják el.

Az utcasarkok egymástól általában 100—200 méter távolságra fekszenek. Ez a körülmény a helyi közlekedés és megközelíthetőség szempontjából igen kedvező.

Az utcák által bezárt telektömbök téglalap-, trapéz- és háromszög-alakúak, s általában 2.500—5.000 négyszöglő között váltakoznak. A telektömböknek házhelyekre való beosztása olyan irányelv alapján történt, hogy minden lakásra 70—90 négyszöglő terület jusson, ebből 20 négyszöglő maga a lakás foglal el, a többi 50—70 négyszöglő udvar és kert céljaira szolgál.

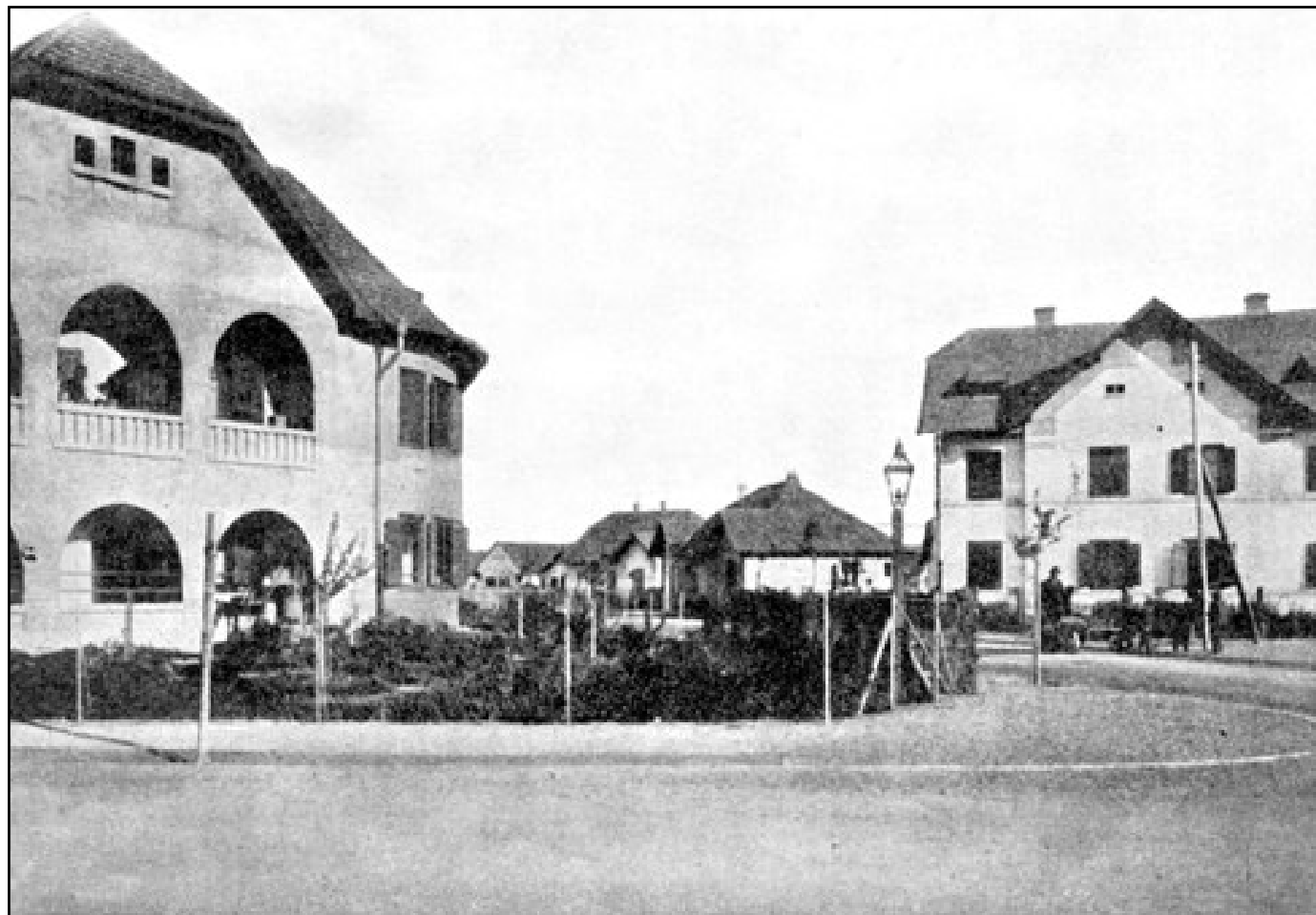
Az utcák, terek, kertek és udvarok az egész területnek mintegy 80%-át teszik ki, ami a telepnek nemcsak kertváros jellegét kölcsönöz, hanem egészségügyi és esztétikai szempontokból is igen kedvező momentum.

Valamint a telep területének beosztásában úgy a lakóházak típusainak megválasztásában is a célszerűség mellett a szépirodalmi szempontok érvényesültek, nagy súlyt fektetve arra, hogy a hasonló jellegű lakóház-telepeken szokványos egyhangúságot lehetőleg elkerüljék. Azért a háztípusokban, a lakásbeosztásokban, valamint a külső architektonikus kivitelben és az épületeknek a telekbe való behelyezésében sokféleségre törekedtek. Erre legcélszerűbb megoldásként az a mód kínálkozott, hogy az építéssel több olyan építésszt bíztak meg, akik terveikbe a legtöbb eredetiséget és változatosságot vitték bele. Ily módon a telep építésében mintegy 48 különböző háztípus érvényesült, főképpen a homlokzat kiképzésében, a házak külső színezésében és az épületeknek különböző elhelyezésében. Ez a sokféleség az egész telepnek változatos és hangulatos képet kölcsönöz.

A lakóházaknak mintegy 70%-a földszintes, 30%-a emeletes épület. A földszintes háztípusok a kisebb utcákban épültek, és a háztelekbe úgy vannak behelyezve, hogy az utca felől általában 4 méteres előkert marad szabadon, az emeletes házak ellenben a főutcákban és közvetlenül ezeknek vonalában helyeztetek el.

A házak a bennük foglalt lakások és a szobák száma szerint a következő típusokat mutatják:

földszintes ház	4 lakással, egyenként	2 szobával
”	2	2
”	2	3
emeletes	6	2—3
”	8	2—3
”	12	2

SZENT IMRE UTCA

Az emeletes házakban lévő lakások közül 62-höz bolthelyiség is tartozik.

A telepi lakóházaknak ezekbe a típusába nem illeszthetők bele a Fő tér körül épített házak. A mintegy 11.500 négyszögölnyi négyzetes térnek csak monumentális építkezés adhatta meg a megfelelő arányos keretet; a tér köré tervezett házak ennél fogva kétemeletesek, architektonikus kiképzésükbe a telep többi épületein is fellelhető motívumokat gazdag változatokban és nagyobb méretekben alkalmazták.

A térnek keleti és nyugati házsorai is az ezeket megszakító Hungária út fölé épített díszes kapuval kapcsoltattak össze, ezzel aztán az épületcsoportok zárt összefüggését s esztétikai hatását fokozottabban biztosították. Az itt eddig már felépített tíz lakóházból kettő, 2—3—4 szobás lakásokkal tisztviselők számára van fenntartva, a többi nyolc lakóház munkáscsaládok számára épült 2—3 szobás lakásokkal.

A főtéri épületek földszintjén több kisebb és nagyobb üzlet-helyiség van, ezeket különböző fogyasztási és értékesítő szövetkezetek bérelik. Itt nyert elhelyezést a telep egyetlen gyógyszerháza is.

A főtér északi és déli házsorainak építése most van folyamatban, s itt a közeljövőben 162 munkáscsalád nyer hajlékot.

Az egyes lakóházakban lévő munkáslakások belső beosztása és elrendezése a célszerűség mellett főképpen a lakók kényelmi és egészségi érdekeire való tekintettel készült; ez okból minden lakásnak külön bejárata van, lehetőleg az épület más-más oldalán.

Rendesen kis előszobából nyílik a lakóhelyiség az egyik, a konyha a másik oldalon. Sok lakásban a zárt előszobát nyitott előtér pótolja, ebben az esetben az ebből nyíló belső helyiséget kettős ajtó védi a külső hideg ellen.

Az összes helyiségek területe kétszobás lakásokban 46 négyzetméter, háromszobásban 62 négyzetméter. Ez a terület az egyes lakástípusokban helyiségenként a következőképpen oszlik meg: kétszobás lakásban az egyik szoba 12 négyzetméter, a másik 16 négyzetméter, a háromszobásban egy szoba 12 négyzetméter, két szoba egyenként 16 négyzetméter. Mindkét típus konyhája és az éléskamrája egyformán 8, illetve 4,5—5 négyzetméter területűek, az ezután még fennmaradó terület az előszobára, illetőleg az előtérre és a mellékhelyiségre jut.

A szobák magassága minden munkáslakásban 2,90 méter úgy, hogy a kétszobás lakásokban egy öt tagból álló családnak

minden személyére körülbelül 16 köbméter, háromszobás lakásban pedig 25 köbméter űrtér jut. Egészségügyi tekintetből ez igen kedvező állapot, ha meggondoljuk, hogy a székesfőváros lakásügyi szabályzata a túlszűfolttság elkerülésére minimálisan 10 köbméter légűrt állapít meg egy-egy személyre.

A házak alapját és falazatát a helyszínen gyártott homoktéglából építették fel. Ez az anyag tartósság és egészségi tekintetben valóra váltotta a hozzáfűzött reményeket. A nedvesség felszívódásának megakadályozására az alapra aszfaltlemezeket alkalmaztak. Az előszoba, konyha, kamra és klozett portland betonnal, a lakószobák pedig puhafa-deszkával vannak kipadlózva, de ezeket a nyers talajtól vastag kátránypapíros réteg szigeteli el. Az épületek tetőfedése részben hornyolt, részben közönséges cserépfedés, s csak az utóbbi években épült néhány lakóházon alkalmaztak eternitpalát erre a célra.

Takarékossági szempontból a földszintes munkásházakon mellőzték a fedél- és lefolyó-csatorna alkalmazását, s ilyenekkel a tisztviselői házakon kívül csak az emeletes házak vannak felszerelve. Ugyancsak takarékoskodásból mellőzték a szobák kifestését, valamint — a főtéri házakon kívül — pincék építését is. Ezeknek pótlására az éléskamrákat szabták a normálisnál terjedelmesebbre. Minden lakás konyhájába egy vízvezetéki kagyló van beszerelve. A házakat a hozzájuk tartozó kerttel együtt lécz- vagy sodronykerítéssel vették körül, s a kerteket a talaj természetének megfelelő csontmagvú gyümölcsfákkal ültették be.

A telep lakóházainak építésével egyidejűleg haladt a közszükségleti és közegészségi szempontokból elsőrangú fontosságú közüzemi intézmények, a vízvezeték- és a csatornahálózat kiépítése. Azt a tervet, hogy a telep vízvezetéki hálózatát a fővárosi csőhálózatba kapcsolják s a telepnek jó ivóvízzel való ellátását ily módon biztosítsák arra való tekintettel, hogy a rohamosan fejlődő főváros vízműveinek szolgáltató képessége a munkástelep vízellátásával túlságosan megterhelhetett volna, alaposabb megfontolás után elejtették, s inkább egy külön állami vízmű létesítése mellett döntöttek, és ennek csőhálózatába a kispesti munkástelep és a kőbányai ú.n. Óhegyen tervezett állami lakótelepen kívül a szomszédos Pesterzsébet és Kispest községek is bekapcsoltattak.

A vízmű szivótelepe Csepel-szigeten van elhelyezve. A Csepel községtől délre feltárt kutakból nagymennyiségű, kitűnő ivóvizet emel fel, és szállít a Duna medre alatt és a telepi Hungária út

hosszában lefektetett fővezetéken a Kispest és Kőbánya—Ohegy között, a vasúti vonal mellett felállított víztoronyhoz.

A telep csatornahálózatának főgyűjtője a Hungária út hosszában, a vízvezetéki csatorna mellett s ezzel párhuzamosan halad, s a telep szennyvizét, valamint az utcák árkaiban alkalmazott nyelőcsöveken a csatornába ömlő csapadékvizet a főváros főgyűjtőjébe vezeti, ahonnan a főváros központi szivattyútelepe szivattyúzza azt a Dunába, miáltal egy külön, költséges szivattyútelep létesítése szükségtelenné vált.

A villanyvilágításnak és a villamosközlekedésnek az építkezések folyamán való bevezetése elmaradt és sajnos, ezeket az intézményeket azóta is nélkülözi a telep. Az esti fényárban úszó székesfőváros közvetlen szomszédságában, a villanyvilágítással bőven ellátott és villamosvasutakkal sűrűn behálózott községek közé beékelve, a telep lakossága hovatovább fokozottabb igényekkel várja a modern világítással való ellátását, úgyszintén azt is, hogy a villamossal való közlekedés számára megkönnyíttessék. Itt nemcsak arra gondolunk, hogy a villamosvasútnak a telepre való bevezetésével azt a lakók számára hozzáférhetőbbé tegyék, hanem szükségét látjuk annak is, hogy a telep lakói a múltakban biztosított kedvezményes viteldíjban továbbra is részesüljenek.

A telep munkáslakóinak ezrei a székesfővárostól távol lévő gyárakban és üzemekben dolgozva, naponta olykor négy ízben is kénytelenek igénybe venni a villamosközlekedést, s ez a mai viteldíj mellett óriási anyagi megterhelést s egyben a telepi lakások mértékelen megdrágulását jelenti számukra.

A telepet vissza kell adni eredeti szociális rendeltetésének, s ez csak úgy érhető el, ha annak munkáslakossága meg lesz kímélve olyan anyagi súlyos áldozatoktól, amelyek a munkahelytől távol lakásnak a következményei.

A kormánynak azt a tervét, hogy az építkezéseket legkésőbb 1915-ben befejezésre juttatja, sajnos, a közben kitört világháború keresztülhúzta. A háború a nemzet minden energiáját a maga részére foglalta le. A telep további építéséről is le kellett mondani, s folytatására csak 1919-ben nyílt újból lehetőség. A háború és az ezt követő két romboló forradalom után, valamint a reánk erőszakolt igazságtalan békekötés nyomán beállott, addig soha nem sejtett mérvű gazdasági nyomor újból csak a lakásviszonyok kedvezőtlen alakulásában vált a legélesebben érezhetővé. A telepen még rendelkezésre álló üres terület és a felhalmozott építőanyag

ELŐD UTCA

önként kínálkozott az építkezésnek ezen a területen újból való felvételére és ezzel a lakásnyomor enyhítésére. Azóta a lehetőségekhez képest több-kevesebb eréllyel folyik a telep kiépítése, de még mindig nagy üres területtömbök és nagymennyiségű téglavárja, hogy ezeknek felhasználásával az állandóan kísértő lakásnyomor enyhíthessék, és Wekerle Sándor nagy koncepciójú terve befejezésre jusson.

A munkástelepen 1909—1925. év végéig összesen 1.007 ház épült 4.412 lakással, ebből elkészült és átvétetett az

1909. év végén	42 lakóház	148 lakással
1910. „ „	137 „	560 „
1911. „ „	260 „	1.179 „
1912. „ „	265 „	1.147 „
1913. „ „	71 „	382 „
1914. „ „	57 „	309 „
1915. „ „	83 „	304 „
1919. „ „	9 „	36 „
1920. „ „	16 „	50 „
1921. „ „	1 „	7 „
1922. „ „	16 „	59 „
1923. „ „	48 „	231 „
1924. „ „	1 „	1 „
1925. „ „	— „	— „

együtt 1.007 lakóház 4.412 lakással.

A lakóházak és lakások különböző szempontok szerint osztályozva, az 1925. év végén a következőképpen oszlanak meg:

982 munkásház . . 4.345 lakással
25 egyéb ház . . . 67 lakással;

a munkásházak közül

707 földszintes . . . 2.103 lakással
275 emeletes . . . 2.242 lakással;

az egyéb házak közül

25 67 lakással;

a földszintes munkásházakban van

1 szobás lakás . . 22
2 „ „ . . 1.813
3 „ „ . . 268

az emeletes munkásházakban van

1 szobás lakás . . 7
2 „ „ . . 2.081 (ebből 62 bolthelyiséggel is)
3 „ „ . . 154

az egyéb házakban van

2 szobás lakás . .	5
3 " " . .	49
4 " " . .	8
5 " " . .	5

A telepen tervezett középületek közül mindenekelőtt a népoktatás-ügyet szolgáló épületeket emelték fel. 1911—1914-ig négy iskolacsoport és két különálló óvodaépület létesítettett 48 tanteremmel, 18 óvodahelyiséggel és két fedett tornacsarnokkal.

1912-ben felépítették a rendőrkapitányság díszes épületét és a lovasrendőri laktanyát, a következő évben pedig a postamesteri hivatal készült el, és adatott át rendeltetésének.

A kórház, munkáskaszinó, népfürdő és a többi tervezett közintézmény — sajnos — még mindig nem kapott hajlékot a telepen, de a kormány ezek felépítésének tervét nem ejtette el, és minden remény megvan arra, hogy a gazdasági viszonyok javulásával és a lakásokban még fennálló hiányok megszüntetése után a kormány ezen intézmények létesítésével koronázza meg szép művét.

Az építkezések folyamán mindvégig alkalmazott takarékoskodási elvek szigorú betartásával sikerült olyan munkáslakásokat építeni, hogy azoknak beruházási költsége lehetővé tette a lakbéreknek olyan mérvű megállapítását, amelyek a lakók anyagi viszonyaihoz való alkalmazkodásával a telep célzott szociális rendeltetésének megfeleltek.

A lakások évi bérét ezen szempontok figyelembevételével a telekárba, építési költségbe, a telep és a házak modern berendezésébe fektetett tőkének 4%-ában állapították meg. A bérlők két szobából álló lakásnak, valamint az ehhez tartozó mellékhelyiségeknek, kertnek, udvarnak évi bére fejében a vízhasználati díj betudásával 220—260, háromszobás lakásért 330 koronát fizettek, míg az egyéb (nem munkás) lakás-kategóriába tartozó kétszobás lakás évi bére 300—360, háromszobásé 380—500, négyoszobásé 1.100—1.200, ötszobásé 1.650 korona volt. Ha meggondoljuk, hogy ugyanakkor Budapesten a kétszobás lakások átlagos évi bére 702, a háromszobásoké 1.196 korona volt, könnyen megérthetjük a munkáselemnek a telepi lakásokkal szemben tanúsított érdeklődését. Sok munkás, aki az állami üzemet elhagyta, oda ismét visszatért, csak hogy a telepen való lakásjogosultságot megszerezze, s ha megszerezte, igyekezett is azt megtartani. A munkaadó állam

viszont minden lehető megtett arra vonatkozólag, hogy azt a nagy erkölcsi tőkét, amely a háztulajdonos-munkaadó és a bérlő-munkás viszonyában létesült, öregbítse, gyarapítsa és mindkét fél javára gyümölcsözővé tegye.

A telepi lakások béreiben változás csak 1924-ben állott elő, amikor a pénzügyi kormány a kétszobás munkáslakások alapbérét 400, a háromszobásét 500 aranykoronára, az egyéb lakáskategóriába tartozó két-, három-, négy-, illetve ötszobás lakáséit 500, 700, 1.300, illetve 1.880 aranykoronára emelte fel. A telep házbérei még így sem hozzák meg annak felépítésébe fektetett összegnek törlesztését és kamatát, a hiányt azonban bőven fedezi az az értékszorulat, amelyet a telep évről-évre elér, valamint az a közvetett haszon, amelyet az államnak és az összességnek biztosít.

Azon a területen, amelyet másfél évtizeddel ezelőtt még sivár homokbuckák borítottak, s amelynek némi változatosságot csak a szegényes vegetáció nyújtott, ma virágzó városrész emelkedik, olyan, amelyhez nemcsak Magyarország nem nyújt hasonlót, de a maga nemében az egész világon is páratlan alkotás úgy szociális, mint építészeti szempontból. A talaj sivárságát a lakók szorgalma és lakásuk környékének kedvessé tételére irányuló törekvése pár év alatt eltüntette úgy, hogy ma már a telep egy virágzó kertváros képét mutatja.

A telep megteremtőjének, néhai *Wekerle Sándor* v. pénzügyminiszternek maradandó emlékét őrzi ez a szép szociális alkotás, de egyben dicséri azokat a tisztviselő-munkatársait is, akik buzgó és lelkes tevékenységükkel a telep létrehozásában őt nemcsak támogatták, hanem azután mint a pénzügyminisztérium munkástelep osztályának vezetői, meleg szívvel és a lakók iránti emberséges megértéssel intézik is a telep ügyeit.

II.

A telep lakossága

A Wekerle állami munkástelep belső gazdasági ügyeinek közvetlen intézésére a m. kir. pénzügyminisztérium a telepen gondnoki hivatalt létesített, s ennek hatáskörébe utalta minden, a telep épületein, üzemi és egyéb berendezésein szükségessé vált apró javítások elvégzését, a köztisztaságra és a javak megőrzésére irányuló gondoskodást, a lakások bérbeadását, és a bérnek a lakóktól való beszedését és elszámolását, valamint a munkástelepen épült bér-

házakra megállapított szabályok betartásának ellenőrzését. A telepen épített bérházakra vonatkozólag a bérlőnek a háztulajdonoshoz való viszonyát és a bérlettel megszerzett jogait és vállalt kötelezettségeit a „Házirend” szabályozza. Ennek főbb intézkedései a következők:

A bérelt helyiséget csak a bérlő és csak a kibérléskor megjelölt célra használhatja.

Átruházása más bérlőre, esetleg albérlőre, csak a telep gondnokság beleegyezésével engedhető meg.

A lakásban csak a bérlőt és házastársát, a gyermekeket, szülőket, nagyszülőket, nőtlen vagy hajadon testvéreket és testvéreknek ellátatlan gyermekeit szabad befogadni, és azokat is csak akkor, ha a háztartáshoz tartoznak.

A gondnok engedélyezésének fenntartott albérletbe adás is tehát csak ennek a körülménynek és az említett rokonsági viszonynak fennforgása és beigazolása esetén történhetik meg.

Úgynevezett ágyrajárás létesítése egyáltalában, tehát még rokonság fennállása esetén is tilos. Ugyancsak tilos a lakások túlszűfölése. A bérelt lakásokban egy-egy személyre legalább 10 köbméter légűrnek kell jutnia.

A bérleti összeg rendszerint negyedévenként előre, esetleg a megállapodáshoz képest utólag fizetendő.

A rendre, tisztaságra, nyugalomra nemcsak a bérlő tartozik ügyelni, de köteles hozzátartozóit is arra szorítani, s ebben a tekintetben hozzátartozóiért felelős.

Apró háziállatok csak elzárt helyen, nagyobb háziállatok pedig egyáltalában nem tarthatók.

Ezek a szabályok egyfelől a teleptulajdonos állam javainak megóvását célozzák, más oldalról a telep rendjének és tisztaságának fenntartásával, egészségügyének és erkölcsi életének megóvásával a telep lakóinak nyugalomát és békéjét szolgálják. A háború utáni évek sanyarú gazdasági viszonyai azonban a telepen is kivételes állapotokat teremtettek, a gondnokság a lakók pillanatnyi érdekeire való tekintettel a szabályok szigorú alkalmazását hallgatólagosan felfüggesztette, és tűrte, hogy a telep virágos kertjei gazdasági udvarokká süllyedjenek és lakásai idegen albérlőkkel megsűrűsödjének.

A gazdasági viszonyok javulásával remélhetőleg ezek az állapotok megszűnnek, és a házirendben lefektetett szabályok fokozatosan újból érvényre jutnak. Az erre irányuló törekvés észlelhető

úgy a telep gondnoksága részéről, mint a lakosság magatartásából, mert immár belátja, hogy az ésszerű szabályok szigorú betartásához a telep lakóknak magasabb erkölcsi és egészségi érdekei fűződnek.

A munkástelep az állami kezelésben lévő vállalatok és üzemek munkásainak és alkalmazottainak elhelyezésére létesült ugyan, de a munkásházak építéséről rendelkező törvény módot nyújt arra, hogy ott magángyári és magánüzemi munkások is hajlékot találjanak. Az idegen alkalmazású munkások részére az állam a lakások igen jelentékeny részét engedi át, mégis a lakások bérbeadásában az az elv nyilvánul meg, hogy az állam a saját munkásai és alkalmazottai prioritását megőrizze s ezeket a lakás igénylésekor előnyben részesítse. Ennek megfelelően a telep lakásainak mintegy 3/4-részét állami munkások és alkalmazottak bérlik, a többi 1/4-részét pedig magánüzemi munkások és alkalmazottak, valamint azok, akik a telep belső igazgatását, oktatását, egészségügyét, rendészetét és üzletgazdaságát szolgálják, tehát a telep gondnokság alkalmazottai, a telep tanítói, orvosai, iparosai és kereskedői, valamint az állami rendőrség kispesti kirendeltségének tagjai.

A telepen lakó családok a családfő alkalmaztatása szerint öt évenként közölt kimutatásban a következőképpen oszlottak meg:

	1909.	1914.	1919.	1924.
			végén	
1. Máv. gépgyári	132	979	987	995
2. „ északi főműhelyi	—	458	513	530
3. „ egyéb	—	559	669	775
4. M. kir. posta és távírda	—	642	727	849
5. „ „ állami nyomda	—	—	8	10
6. „ „ dohánygyári	—	38	21	27
7. Állami felső ipariskolai	—	—	7	7
8. Magángyári	—	718	425	423
9. Székesfőváros gázgyári	—	—	55	55
10. Budapesti egy. v. vasúti	—	—	—	23
11. Székesfővárosi szeméttüzemi	—	—	—	4
12. Grafikai egy. (nyomdász)	—	—	187	184
13. Egyéb	—	—	11	13
14. Telepi alk. tisztv.	—	—	285	334
15. Üzletbérelő, keresk., iparos	—	40	55	64
16. Állami rendőrségi	—	118	115	119
Összesen:	132	3.552	4.065	4.412

A telep lakóinak foglalkozás szerint való megoszlását még élesebben kidomborítja százalékokban való kimutatásuk. E szerint volt:

	1909.	1914.	1919.	1924.
			végén	
1. Állami munkás és alkalmazott	100,0%	75,3%	72,1%	72,5%
2. Idegen üzemi munkás és alk.	0,0%	20,2%	16,7%	16,0%
3. Telepi alk. és áll. rendőrségi	0,0%	4,5%	11,2%	11,5%

A telepen tehát létesítésének első évében kizárólagosan állami munkáscsaládok találtak elhelyezést. 1914-ben az addig felépített lakásoknak közel 25%-át már idegen üzemek, főképpen a telepről könnyen megközelíthető magángyárak munkásai, valamint a telepen alkalmaztatást nyert tisztviselők, munkások, továbbá üzletbérlok és az állami rendőrség tagjai foglalták el.

Az állami munkáscsaládok viszonyyszáma a következő években tovább csökkent, épp úgy az idegen alkalmazású munkáscsaládok viszonyyszáma is, ami a telep gondnokság alkalmazottainak aránylagos megnövekedése mellett főképpen a telepen alkalmazást nyert tanítók és polgári iskolai tanárok nagyobb arányú szaporításával, s ennél fogva ezek arányszámának megnövekedésével függ össze.

A munkástelep lakóinak száma a telep fennállása óta megéjtett két általános népszámlálás adatai szerint volt:

1910. év végén	3.314,	ebből 6—11 éves	539
1920. „ „	19.073,	„ 6—11 „	3.803

A népességnek tíz év alatti rendkívüli felszaporodása természetesen telepítés útján jött létre. Arra vonatkozólag, hogy milyen mértékben járult ehhez a természetes szaporodás — sajnos — abszolút értékkel bíró, számszerű adataim nincsenek, egyrészt, mert sem az országos népmozgalmi statisztikában, sem pedig a helyi kimutatásokban és nyilvántartásokban a munkástelep önállóan nem szerepel, másrészt, mert úgy a születések, mint a halálozások igen jelentékeny része a közelfekvő főváros klinikáin és kórházai-ban fordult elő, és azok ott is vannak anyakönyvelve. Az az általánosan elismert tény azonban, hogy a munkáselem az ország népmozgalmának történetében, főképpen pedig a természetes szaporodás statisztikájában mindenkor az első helyet foglalja el, jogsulttá teszi azt a feltevést, hogy a munkástelep népessége is igen jelentékeny részben a természetes úton való szaporodásnak köszönheti számbeli emelkedését.

Ez a feltevés számszerűleg is igazolható egy rendelkezésre álló adattöredékkel, mely szerint 1912. évi október 1-től 1913. március 31-ig a telepen született 311 gyermek, s a 7 éven aluli lakosságból elhalálozott 57 gyermek, vagyis minden 1.000 telepi lélekre — az

egész évre számítva — jutott 41,2 születés és 7,6 gyermek-halálozás. Ha a telep születési és a fenti korhatár alatt lévő gyermekhalálozási viszonyokat akár más községek viszonyaival, akár az átlagos országos viszonyokkal vetjük össze, valóban kedvezőnek kell tekintenünk a telep természetes szaporodását.

A telepi lakosság kedvező természetes szaporodásának igazolására érdekes és tanulságos adatokat szolgáltat az is, ha a telep 6—11 éves gyermeklakosainak az összes lakossághoz álló viszony-számát akár a vele közigazgatásilag közösségben élő Kispest rendezett tanácsú város, akár Budapest székesfőváros, vagy az ország megfelelő viszonyszámaival hasonlítjuk össze.

Ez a viszonyszám a két általános népszámláláskor a fent-nevezett helyeken a következőleg alakult:

	1910. végén	1920. végén
A Wekerle állami munkástelepen	16,3	19,9
Kispest r. t. városban (a telep lakóinak leszámítá-sával)	13,0	13,1
Budapest székesfővárosban	8,6	9,0
Az országos átlagban (a mai Magyarország területén)	13,2	13,9

Amíg tehát minden 100 lakosra Kispesten 1910-ben 13,0, 1920-ban 13,1, Budapesten 8,6, illetve 9,0, az országos átlagban 13,2, illetve 13,9 6—11 éves gyermek esett, addig ugyanezen években a Wekerle munkástelepen 16,3, illetőleg 19,9 ilyen korhatárok között élő gyermek jutott minden 100 telepi lakosra.

A telep természetes népszaporodásának kedvező alakulása nemcsak a telep higiénikus viszonyaiban leli magyarázatát, hanem főképpen abban, hogy a telep munkáslakossága az életszínvonal megfelelő fokán állott, valamint, hogy a magasabb kultúra rafinált hatásaitól a munkásság családi élete érintetlen maradt.

A telep lakossága nemzetiség és vallás szerint a következőképpen oszlott meg:

	1910. végén		1920. végén	
	absz. számban	%-ban	absz. számban	%-ban
Magyar	3.227	97,39	18.614	97,59
Német	70	2,11	313	1,64
Tót	7	0,21	88	0,46
Oláh	—	—	11	0,06
Ruthén	—	—	—	—
Horvát	1	0,03	16	0,08
Szerb	3	0,09	3	—
Egyéb	6	0,19	27	0,14

	1910. végén		1920. végén	
	absz. számban	%-ban	absz. számban	%-ban
Római katolikus	2.535	76,50	14.200	74,45
Görög „	17	0,51	163	0,85
Református	459	13,85	3.019	15,83
Ágostai evangélikus	182	5,49	972	5,10
Görög keleti	12	0,36	34	0,18
Unitárius	—	—	52	0,27
Izraelita	104	3,14	615	3,22
Egyéb	5	0,15	18	0,10

A népesség nemzetiségi megoszlásának 10 éves alakulásában a magyar elemnek a többi nemzetiség rovására történt némi megerősödése érdemel figyelmet, míg a vallási megoszlásban legfeltűnőbb, hogy a római katolikusok 10 év alatt viszonylagosan több mint 2%-kal fogytak, a református felekezet pedig közel 2%-kal növekedett.

Magyarul beszélt:

1910-ben 3.287 = 99,19%

1920-ban 19.038 = 99,82%

A magyarul nem tudó néhány telepi lakos azokból és azoknak családtagjaiból került ki, akik mint gyári munkások és alkalmazottak idegenből szakadtak a telepre, s ott-tartózkodásuknak rövid ideje alatt még nem tudták elsajátítani a magyar nyelvet. A telep lakossága 1920. óta történt újabb beköltözködés és természetes szaporodás útján az 1925. év végén mintegy 22.000-re emelkedett; az építkezéseknek a közeljövőben tervezett befejezésével pedig mintegy 25.000-re fog felnövekedni, s minthogy az építő program befejezésével a telep területi terjeszkedése végképpen megszűnik, lakosságának ezen száma is stabilizálódni fog.

Honnan ered ez a nép? Hová nyúlnak vissza gyökerei? Milyen etikai vonásokat, etnográfiailag jellegzetes szokásokat hozott magával, és mindebből mit őrzött meg?

Hogy ezen kérdésekre megfelelhessünk, mindenekelőtt meg kellett állapítani a telepen lakó családfőknek és házastársaknak születési helyét. Nehéz feladat volt, mert ilyen természetű adatok nem állottak rendelkezésre, s ezért minden családban külön-külön kellett ezek iránt érdeklődni. Valóságos összeírást kellett a telepen rendezni. Ennek lebonyolításában megértő támogatást találtam Padányi Andor kir. tanfelügyelő úr részéről, s közreműködésével lelkesen segédkezett a telep oktató-személyzete, amiért úgy a kir. tanfelügyelő Úr őméltóságának, mint a telep tanítói és tanári karának a leghálásabb köszönetemet fejezem ki.

A kibocsátott kérdőívek alapján a telep 4.412 családja közül 3.844 (87,12%) férfi (családfő) és 3.923 (88,91%) nő (házastárs) születéshelyét sikerült megállapítani.

Ezek szerint a lakosság az ország minden részéből verődött össze, különböző csatornákon az ország minden szegletéből szívódott fel. Nincs az országnak egyetlen vidéke, amelyik itt képviselve ne volna, mégis a legnagyobb kontingenst az ország magyar lakosságú vidékei, elsősorban a Duna jobbpartja és a Duna—Tisza köze szolgáltatja; az előbbi a mindkét nembeliek 36,87%-ával, az utóbbi 37,27%-kal van képviselve. A lakosság többi, kisebb százaléka több-kevesebb arányban az ország egyéb vidékeivel és idegen országokkal áll származásilag kapcsolatban.

A születéseknek vármegyék szerint való megoszlását tekintve azt látjuk, hogy a legnagyobb számmal a szomszédos vármegyék — Budapest székesfővárost is beleértve — elsősorban Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye (28,23%) és Fejér vm. (10,21%) járultak a telep gyarapodásához, de jelentékeny arányban vannak képviselve Zala (4,12%), Vas (4,05%), Somogy (4,02%), Veszprém (3,56%), Komárom (3,50%), Tolna (2,98%), Jász-Nagykun-Szolnok (2,96%), Bács-Bodrog (2,65%), Heves (2,38%), Pozsony (2,13%), Győr (2,04%), Nyitra (1,88%), Bihar (1,75%) vármegye is.

Legvékonyabb szálakkal a Királyhágón túli országrész fűződik a telephez; innen csak a Székelyföld négy vármegyéje: Csík, Háromszék, Marostorda és Udvarhely vármegyék vannak nagyobb számmal képviselve.

A születéseknek vidékek és vármegyék szerinti megoszlását az alábbi táblázat mutatja:

1. A Duna jobb partja:

		férfi	nő	együtt
Baranya vármegye . .		29	24	53
Fejér „ . .		397	396	793
Győr „ . .		82	77	159
Komárom „ . .		134	138	272
Moson „ . .		22	20	42
Somogy „ . .		186	126	312
Sopron „ . .		39	50	89
Tolna „ . .		115	117	232
Vas „ . .		159	156	315
Veszprém „ . .		126	151	277
Zala „ . .		141	179	320
		1.430	1.434	2.864

2. A Duna bal partja:

		férfi	nő	együtt
Árva vármegye . .		3	—	3
Bars „ . .		29	33	62
Esztergom „ . .		36	32	68
Hont „ . .		29	36	65
Liptó „ . .		1	8	9
Nógrád „ . .		27	41	68
Nyitra „ . .		71	75	146
Pozsony „ . .		82	84	166
Trencsén „ . .		16	18	34
Turóc „ . .		1	9	10
Zólyom „ . .		27	20	47
		322	356	678

3. A Duna — Tisza köze:

Bács-Bodrog vármegye	127	79	206
Csongrád „	49	32	81
Heves „	99	86	185
Jász-Nagykun-Szolnok	126	104	230
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	457	590	1.047
Budapest székesfőváros	552	594	1.146
	1.410	1.485	2.895

4. A Tisza jobb partja:

Abauj-Torna vármegye	31	26	57
Bereg „	7	15	22
Borsod „	31	24	55
Gömör „	24	23	47
Sáros „	1	6	7
Szepes „	21	18	39
Ung „	3	3	6
Zemplén „	16	21	37
	134	136	270

5. A Tisza bal partja:

Békés vármegye . . .	57	45	102
Bihar „ . . .	70	66	136
Hajdú „ . . .	36	15	51
Máramaros „ . . .	12	13	25
Szabolcs „ . . .	31	18	49
Szatmár „ . . .	39	26	65
Szilágy „ . . .	18	16	34
Ugocsa „ . . .	10	4	14
	273	203	476

6. A Tisza—Maros szöge:	férfi	nő	együtt
Arad vármegye . . .	12	26	38
Csanád „ . . .	12	12	24
Krassó-Szörény „ . . .	11	9	20
Temes „ . . .	12	21	33
Torontál „ . . .	30	24	54
	77	92	169
7. Királyhágón túl:			
Alsófehér vármegye . . .	10	12	22
Beszterce-Naszód „ . . .	—	—	—
Brassó „ . . .	7	1	8
Csík „ . . .	10	9	19
Fogaras „ . . .	—	—	—
Háromszék „ . . .	26	23	49
Hunyad „ . . .	10	9	19
Kisküküllő „ . . .	—	3	3
Kolozs „ . . .	15	8	23
Maros-Torda „ . . .	31	9	40
Nagyküküllő „ . . .	3	1	4
Szeben „ . . .	—	—	—
Szolnok-Doboka „ . . .	1	—	1
Torda-Aranyos „ . . .	5	7	12
Udvarhely „ . . .	41	42	83
	159	124	283
8. Fiume és kerülete . . .	—	2	2
9. Horvát-Szlavonország . . .	13	31	44
10. Külföld:			
Ausztria (a régi) . . .	22	46	68
Egyéb külföld . . .	4	14	18
	26	60	86

Ma már hiába keressük a telep lakosainak életnyilvánulásai-ban a szülőföldnek etikai és néprajzi sajátosságait, szokásait. A más vidékek népeivel való huzamos együttlakás elmosta a gyermek-és ifjúkor emlékeit. A város nagy átalakító kohójában elhervadtak, megsemmisültek a népies élet üde virágai, s ha itt-ott a néplélek megnyilvánulásainak némi foszlányaira bukkanunk is, azok annyira eltorzított alakban jelentkeznek, eredetük annyira bizonytalan, hogy azokból következtetéseket levonni nem szabad.

Még az embert legtovább, sokszor a sírig kísérő nyelvi sajátságok is elmosódtak, átalakultak, elkallódtak. A dunántúli zamatos, a székelyföldi jóízű beszédmódnak, hanghordozásnak, hanglejtésnek csak ritkán és igen elmosódott árnyalataival talál-

kozunk egy-egy konzervatívabb jellemű telepi magyar beszédmódjában, de az ifjúkorban elsajátított, megszokott kifejezéseket gondosan és aggodalmasan kerüli, mert szégyenli azokat. Beszédmódjában, kifejezéseiben „elúriasodik”, s így lesz — hogy csak egyet említsek — a dunántúli és Debrecen-vidéki „ides apám”, „ides anyám”-ból, a Duna-Tisza-közi „édös apám”, „édös anyám”-ból, a székelyföldi „éedes apám”, „éedes anyám”-ból a kényeskedő „tata”, „mama”, sőt a tudálékos „vater”, „mutter”.

A születés és az ifjúkori lakóhely legmaradandóbb hagyatéka a dal. Egy-egy vidék jellegzetes nótája fel-felcsendül a munkás nép asszonyainak és férfainak ajkán. A néplélek gazdag kedélyvilágának virágaiból egy-egy szírom a népből kiszakadt ezen emberek között él még ugyan, és bár hamisítatlan nyelvjárással és hanghordozással szól a nóta, hogy:

Ides anyám hun van az az ides téj,
Amellickel katonának nevétél?
Attad vóna azt a piciny macskádnak,
Ne nevétél vóna fel katonának.

De ez a nyelvjárás többé már nem a természetes és öntudatlan naivitásból fakad, hanem inkább a gunyorosság kíséri a vidéknek a köznyelvtől eltérő ezen népi sajátságait.

Igen érdekes és tanulmányos megállapításokat véltem elérni annak kutatásával is, hogy mi volt a telep lakosságának a mostanit megelőző foglalkozása. Az erre vonatkozó kérdésre csak hiányos feleletek érkeztek be, mégis nagy vonásokban megállapítható, hogy a telepen élő nagy számú postások és rendőrök földműves foglalkozást űztek, míg az ipari munkásság és a vasutasok nem szaképzett része részben az eke mellől, részben pedig mint föld- és ipari munkások kerültek a gyáriparhoz és a vasúthoz. Nagy a száma azoknak, akik eredeti foglalkozásuktól a belső cseléd- és az urasági inasságon keresztül tették meg az utat mostani foglalkozásukig. Ezek túlnyomóan a Dunántúlról származnak, s ez kétségen kívül ezen vidék lakóinak ügyességét és tanulékonyságát igazolja.

A vidék egészséges erkölcsi világából került a telepre az a férfi is, aki a telep munkás lakosai közül leginkább kivált, és egyszerű munkássorsból egyszerre magas közjogi pozícióba emelkedett. E férfiú *Oláh Dániel* volt.

1881. március 28-án a Borsod megyei Mezőnagymihályon született iparos szülőktől. Az elemi iskola elvégzése után Miskolcra került, és ott a polgári iskola két osztályát is elvégezve, lakatosinasnak állt be, majd megszerezte a gépészi képesítést is. Budapestre

18 éves korában jött, s ettől az időtől egészen 1919-ig a magyar államvasutak gépgyárában volt alkalmazva.

Mint a ker. szociálista párt tagja élénk részt vett a pártéletben, és ebben a minőségében került összeköttetésbe Friedrich István akkori miniszterelnökkel, aki a kiváló képzettségű, szónoki képességekkel megáldott munkást az 1919. augusztus hó 27-i miniszteri tanács határozatából az ipari munkások érdekeinek képviselőjére tárcán kívüli miniszterré hívta meg.

Rövid minisztersége alatt megalapította a Munkás Újság c. napilapot, s ennek, valamint a Magyar Munkás Könyvtár c., kéthetenként megjelenő folyóiratnak főszerkesztője volt.

A Friedrich-kormányának 1919. nov. 24-én történt lemondása után, 1920-ban Újpest nagy lelkesedéssel egyhangúlag képviselőjévé választotta, s ebben a minőségében a ker. szociálista pártnak jelentős parlamenti tagja volt. A politikával járó izgalmak szervezetét erősen megtámadták úgy, hogy a közszerepléstől csakhamar visszavonult, s az 1922-ben megejtett képviselőválasztásokon már nem is lépett fel. Hosszú betegeskedés után 1923. szept. 17-én, alig 42 éves korában, Balatonfüreden, ahol gyógyulást keresett, elhunyt.

III.

Közoktatásügy

a) *Elemi iskolák, továbbképző ismétlő iskolák, óvodák*

A telep felépült házcsoportjainak benépesítésével együtt haladt mindazon intézmények megszervezése is, amelyek a telep lakóinak kulturális szükségleteit vannak hivatva szolgálni.

Az *elemi iskola* mindjárt az első telepeselek beköltözésével szerveztetett meg úgy, hogy annak minden fokozatú osztálya a kívánt számban azonnal felállítatott, miáltal a telepre költözött minden tanköteles korú gyermeknek módjában állott elemi tanulmányait abban az osztályfokozatban folytatni, amelyben azt előbbi lakóhelyén abbahagyta.

Az osztályok megfelelő helyiség hiányában erre a célra átalakított munkásházákban helyeztettek el, s ezekben folyt a tanítás egészen addig, amíg 1911-ben az I. és II. számú iskolacsoportok elkészülvén, az elemi oktatás a modern kor követelményeinek megfelelő, jól felszerelt helyiségekben nyert végleges elhelyezést.

A telep további kiépítésével és lakosságának szaporodásával párhuzamosan felépítették a III. és IV. számú iskolacsoportokat is úgy, hogy az 1914/15. tanévben már négy korszerű iskola 48 tanteremmel szolgálta a telep elemi oktatásának ügyét.

Az egyes iskolacsoportok a telep területén úgy helyeztettek el, hogy a körzetükbe tartozó óvó- és tanköteles gyermekek könny-

ÁLLAMI ELEMI NÉPISKOLA

nyen és gyorsan odajuthassanak. Különálló, rendszerint háromszögű telektömbökön épültek fel, s az egészet díszes vasrácsozat veszi körül. A csoportok főépülete, az iskolaépület keskeny, díszes homlokzatával a telektömb csúcsában, két szárnyával a háromszög szárainak irányában épült ki, míg a háromszögű telektömb másik két szögében az óvodaépület, illetőleg az igazgatói lakás helyeztetett el. A telektömb alapvonalában a tornacsarnok, s ott, ahol ez hiányzik, tanítói lakások nyertek elhelyezést.

Az iskolacsoportok egészben, s a beléjük elhelyezett egyes épületek külön-külön is, impozáns méreteikkel és építészeti szépségeikkel a telep elsőrangú alkotásai, és fontos hívatottságuknak külsőleg is méltó szimbólumai.

Az iskolacsoportok egyes épületei nemcsak külső elhelyezés és építészeti stílus tekintetében egyeznek meg, hanem belső elrendezésükre és beosztásukra nézve is teljesen azonosak. Maguk az iskolaépületek emeletesek, a földszinten és az emeleten 6—6 tanteremmel, tanítói tanácskozó szobával, igazgatói irodával, orvosi szobával és szolgai lakással, az alagsorban pedig külön fiú- és leány-munkatermek, fürdőszobák, napközi otthon és a központi fűtésre szolgáló gépház és fűtőanyag-raktár vannak elhelyezve.

Ebből a rövid leírásból is látható, hogy a wekerletelepi iskolák olyan korszerű intézmények, amelyekhez hasonlóakkal maga a főváros is alig dicsekedhetik.

Az elemi iskolák állami jellegűek, és a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium fennhatósága alá tartoznak nemcsak tanulmányi irányítás és ellenőrzés szempontjából, hanem az iskolák és óvodák, valamint a természetbeni lakásul szolgáló igazgatói és tanítói lakások fenntartási, kezelési, dologi és személyi költségei tekintetében is.

Az elemi iskolák helyi felügyeletét az iskolai gondnokság látja el. Ennek elnöki tisztét kezdettől fogva *Győri Ottmár*, volt telep gondnok, miniszteri tanácsos tölti be, ő a tanítóságnak a népoktatás terén és a telep kulturális nivójának emelése körül kifejtett munkálkodását mindig a legnagyobb megértéssel és készséggel támogatta.

A telep elemi iskolái létesítésüktől fogva osztottak voltak. Igazgatásuk a szervezés első éveiben egy kézben volt központosítva, s ezzel *Bartha Pál* elemi iskolai tanító megbízva, aki mint népnevelésügyi író is jó hírt szerzett nevének. Az iskoláknak saját helyiségükbe való elhelyezésével minden iskola külön igazgatás alá helyeztetett; később pedig az igazgatással járó teendők felszaporodása folytán a két legnépesebb, az I. és IV. számú iskola 1918-ban, illetve 1924-ben kettéosztatott, és azoknak fiú- és leányosztályai külön-külön igazgatás alá rendeltettek.

A vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak a telep népoktatásügyével szemben tanúsított különös gondoskodása a munkástelepen igen hálás talajra talált. Nincs néposztály, amely jobban megértené és méltányolná a népoktatás nagy jelentőségét a munkásosztálynál,

s a hatóságok és a tanító egyik néposztálynál sem talál a munkásosztályéhoz hasonló odaadó megértést és támogatást abban a munkájában, amelyet a népműveltség emelésének érdekében kifejt.

A munkásszülő minden kényszer alkalmazása nélkül küldi gyermekét iskolába. A szegénység az ő felfogásában nem jogcím az iskolai kötelezettség alól való kibúvársra, sőt ellenkezőleg, gyermekének az övénél jobb és boldogabb jövőjét annak kellő iskolázottságában látja.

A telep közoktatásügyének mai állását a rendelkezésre álló számszerű adatok alapján az alábbiakban kívánom megvilágítani.

Kispest rt. városban az 1925/26. tanévben volt mindennapi tanköteles korú gyermek 6.323, ebből az elemi iskolába beiratkozott 5.688. Ez a létszám a város belterülete és a telep között a következőleg oszlott meg:

	mindennapi tankötelesek száma	elemi iskolába járt
a belterületen	3.714	3.289 = 88,5%
a telepen	2.608	2.399 = 91,9%

Az 1925/26. tanévben a telepen beiratkozott és iskolába járó mindennapi tankötelesek viszonyszáma tehát 3,4%-kal múlta felül a belterület idevonatkozó arányszámát.

Ez a viszonyszám még kedvezőbben alakul, ha számításba vesszük, hogy a mindennapi tankötelezettség korhatáraiban levő gyermekeknek mintegy 5—6%-a még ezen korhatár előtt valamely felsőbb fokozatú iskola kötelékébe, a polgári iskolába, vagy a középoktatás valamelyik iskolatípusába lép át, úgyhogy bízást lehet állítani, hogy a telep mindennapi tanköteles korú gyermekeinek csak mintegy 2—3%-a nem részesül az iskolai oktatás és nevelés áldásaiban.

Az általános népszámlálás idevonatkozó adatai szerint a telepen írni és olvasni tudott:

1910-ben a lakosság	73,6%-a,
1920-ban a „	83,6%-a.

Az írni-olvasni tudók arányszáma tehát 10 év leforgása alatt 10%-kal emelkedett. Ennek a növekedésnek jelentőségét és értékét csak akkor tudjuk kellően méltányolni, ha azt ismét csak Kispest belterületének műveltségi fokmérőjével hasonlítjuk össze, ahol 1910—1920-ig 74,9%-ról 83,2%-ra, tehát 8,3%-kal emelkedett az írni-olvasni tudók száma. Még kedvezőbb a telep műveltségi állapotának tízéves alakulása az országos arányszámmal való össze-

hasonlításában, amely (a mai Magyarország területén) 1910—1920-ig 68,3%-ról 76,4%-ra, vagyis 8,1%-kal növekedett.

A telep műveltségi fokának akár abszolútus emelkedését, akár Kispest belterülete, vagy az ország arányszámaihoz való viszonylagos növekedését tekintjük, a telep mindenképpen vezet, s ez az elsőbbség nemcsak az iskolát fenntartó állam különös gondoskodásának eredménye, hanem dicséri a telep tanítói karának fáradhatatlan buzgalmát, és munkáslakosságának megértő támogatását egyaránt.

A telep elemi iskoláinak statisztikája folyó 1925/26. tanévben következőleg alakult:

Iskolák	Beiratkozott			Osztály-szám	Tantermek száma			Tanerők száma	Igazgatók
	fiú	leány	össze-sen		ren-des	más	össze-sen		
I. sz.	350	—	350	10	6	2	8	13	Bálint Lajos
I. sz.	—	391	391	10	6	1	7	11	Radvánszki László
II. sz.	236	232	468	13	6	2	8	14	Borbély Károly
III. sz.	168	166	334	10	6	3	9	10	Kneppó János
IV. sz.	414	—	414	11	6	1	7	12	Bozsik Béla
IV. sz.	—	364	364	10	6	1	7	14	Reck Ottó
I–IV. sz.	1.168	1.153	2.321	64	36	10	46	74	

A folyó tanévben tehát az elemi iskolát 2.321 tanköteles látogatta, ehhez még hozzá kell számítanunk az alább tárgyalandó kisegítő iskola 78 tanulóját úgy, hogy 2.399-et tett ki a mindennapi iskolalátogatók száma, ami a telep összes mindennapi tanköteleseinek 91,9%-át teszi ki.

A tanköteles gyermekek befogadására 64 osztály rendszerezített, bennük 74 tanerő látja el az oktatást és nevelést. Az osztályok elhelyezésére azonban csak 36 rendes tanterem áll rendelkezésre, mert azokból tizenkettőt az elemi iskolák épületeiben ideiglenesen hajlékot nyert polgári fiú- és leányiskolák foglalnak le.

A tantermeitől részben megfosztott elemi iskolák osztályainak elhelyezését csak a megmaradt tantermek többszörös kihasználásá-

val, s más helyiségeknek tantermül való bevonásával tudják biztosítani, de még így is egyes osztályok erősen túlzsúfoltak.

Az iskolák elhelyezéséből származó ez a kényszerállapot ma, amikor a háborús évek erősen megfogyatkozott szülőttei vannak a tankötelezettség korhatáraiban, még nem veszélyezteti a népoktatás eredményes munkáját, de a tanköteles korú gyermekek számának rövid időn belül várható lényeges megnövekedése indokoltá, s immár elkerülhetetlenné teszi úgy a polgári iskolák számára tervbe vett iskolaépületek, valamint az V. számú elemi iskola-csoport sürgős felépítését is, mert eredményes kultúrmunkát mindkét iskola-típus részéről csak azoknak jó és kényelmes elhelyezésével lehet várni.

1921-ben a telepen egy *kisegítő iskola* szerveztetett, mely az 1921/22. tanévben 2 osztállyal, és mintegy 40 növendékkel nyílt meg. Ezt az 1922. évben a III., majd az 1925. év szeptemberében a IV. osztályok felállításával bővítették ki.

A kultuszminiszternek ez a korszerű intézményes újítása a gyógypedagógiai oktatás és nevelés elveinek újabb győzelmét, s a humanizmusnak az iskolába fokozottabb behatolását jelenti. Tanulóanyaga azokból az elemi iskolákba beírt tanköteles korú gyermekekből kerül ki, akik gyengébb szellemi képességüknél fogva tanuló társaikkal lépést tartani nem képesek.

A kisegítő iskolák főképpen a háborús évek után, a szellemileg fogyatékos gyermekek számának megnövekedésével nyertek nagy jelentőséget. A háború előtt ugyanis Magyarországon a tanköteleseknek átlagosan 1,5%-a volt szellemileg fogyatékos, de a háború utáni években számuk mintegy 3%-ra emelkedett, úgyhogy a népesebb helységekből igen jelentős számban vannak olyan gyermekek, akik normális szellemi fejlettségű társaikkal nem képesek az iskolában versenyt tartani az újabb és újabb képzetek befogadásában, s még kevésbé azoknak appercipiálásában. Az ilyen gyermekek azután hátra maradnak, állandóan osztályt ismételnék, s a tankötelezettség hat esztendejében még az írás, olvasás mesterségét sem képesek elsajátítani. Az ilyen gyermekekkel a tanító részéről való foglalkozás a normális fejlettségű tanulók rovására menne, s azért a tanítók rendszerint kénytelenek elhanyagolni őket, úgyhogy a teljes semmittevés és gondtalanság mellett a munka iránt veleszületett szeretete és fogékonysága is teljesen kivész belőlük. Ennek azután nagy része van abban, hogy a csavargók és bűnözők nagy százaléka a szellemileg fogyatékosokból kerül ki.

A kisegítő iskolákban a gyermekek oktatása és nevelése teljesen individuális alapon történik. Erre a célra kiképzett tanítók a gyermekekkel egyénenként és egyéniségüknek megfelelő módon foglalkoznak, s a tanuló anyag szellemi nívójához leegyszerűsített oktatói és nevelői módszerrel nemcsak eredményesen képesek elvégeztetni velük az elemi iskolának némileg redukált tananyagát, hanem munkaszeretetre nevelés által igen sokat mentenek is meg közülük a munkástársadalom számára.

Az 1925/26. tanévben a telepen 78 gyermek, vagyis az elemi iskolába beírt összes tanköteleseknek 3,2%-a utaltatott a kisegítő iskolába, és ott *Bertók J. Andor* igazgató szakszerű vezetése mellett négy derék tanító: *Raffay Dezső, Mina János, Hajós M. Elemér* és *Fodorné Imreh Erzsébet* neveli és oktatja emberfeletti türelemmel és szerető gondossággal a természettől sújtott kis embertársainkat.

A mindennapi tankötelezettség korhatárát túlhaladott gyermekek 15. életévük betöltéséig, három évfolyamon keresztül *továbbképző ismétlő iskola* látogatására vannak kötelezve, feltéve ha valamely más iskolába be nem iratkoztak. A telepen aránylag igen kevesen látogatják az ismétlő iskola tanfolyamait, mert az erre kötelezett korosztályú gyermekek túlnyomó része vagy a polgári iskolába jár, vagy a középiskolát látogatja. A tanköteles fiúk egy része ezenkívül, mint iparostanonc a telepről eltávozik, a lányok közül pedig évenként mintegy 60—70-en a Kispest belterületén, és a közelfekvő Mária Valéria-telepen létesített angol foglalkoztató ismétlő iskolába járnak, s ott a kézimunka tanulásán kívül a továbbképző iskola elméleti tananyagát is tanulják.

Az így megcsökkent ismétlő korú tanköteles gyermekekből az 1925/26. tanévben, 2—2 osztályba csoportosítva 74 fiú és 122 leány látogatta az ismétlő iskolát. Továbbképzésükről az ezzel megbízott elemi iskolai tanítók gondoskodnak.

Az *óvoda* az elemi iskolával egyidejűleg szerveztetett meg a telepen. Az első évben — éppúgy, mint az elemi iskola — munkásházakban volt elhelyezve, és csak 1911-ben az I. és II., majd a III. és IV. számú iskolacsoportban elhelyezett és a később még különállóan felépített V. és VI. számú óvodaépületekben nyert végleges hajlékot.

Az óvoda-épületek mindenike két tágas foglalkoztató terem és egy játékszoba mellett magukban foglalnak még egy 2 szobás óvónői lakást és két kisebb helyiséget a gyermekgondozó részére.

Az óvodai kötelezettség a törvény értelmében mindazon

3—6 éves gyermekekre vonatkozik, akik a szülők kereseti viszonyainál és foglalkozásuknál fogva nem állanak állandó szülői felügyelet alatt, s ennél fogva óvodai gondozásra szorulnak.

A telepen, ahol a munkás szülők napi elfoglaltsága az állandó felügyeletet a gyermekekre lehetetlenné teszi, az óvodának igen nagy jelentősége és fontos hivatottsága van, mégis azt kell tapasztal-

ÁLLAMI ÓVODA

talnunk, hogy az óvóköteles gyermekeknek még igen nagy kontingense nélkülözi az óvodai felügyeletet, s valószínűleg a kellő szülői gondozást és felügyeletet is.

Az óvónőkre és tanítószemélyzetre hárul a feladat, hogy egyébként a kulturális élet minden megnyilatkozása iránt fogékony munkásszülőkkel megértesse ennek az intézménynek a gyermek jövő életére, szellemi és jellembeli fejlődésére kiható jótékony be-

folyását, és az óvodát olyan közkedvelt kulturális tényezővé tegye, amilyent hivatottságánál és céljánál fogva megérdemel.

A telep óvodaköteleseinek összeírása hiányában azok pontos számát megállapítani nem tudjuk, de az rendszerint a mindennapi tankötelesek felének felel meg úgy, hogy a valósághoz közel járunk, ha a telep óvodaköteleseinek számát az 1925/26. tanévben 1.400-ra tesszük. Ugyanebben az évben a telep hat óvodáját összesen 740 gyermek, tehát az óvodaköteleseknek mintegy a fele látogatta.

Az 1925/26. tanévben az egyes óvodákban a beírt gyermekek és az alkalmazott óvónők száma a következőképpen alakult:

I.	sz.	óvodában	a	gyermek	száma	80,	óvónők	száma	5,	helyiség	3
II.	"	"	"	"	"	132,	"	"	4,	"	3
III.	"	"	"	"	"	130,	"	"	3,	"	3
IV.	"	"	"	"	"	140,	"	"	5,	"	3
V.	"	"	"	"	"	120,	"	"	4,	"	3
VI.	"	"	"	"	"	138,	"	"	5,	"	3

Összesen: a gyermekek száma 740, óvónők száma 26, helyiség 18

Az óvodák igazgatását az ezzel megbízott elemi iskolai igazgatók látják el, a helyi felügyeletet pedig az iskolák gondnoksága gyakorolja.

b) *Polgári iskolák*

A Wekerle áll. munkástelep berendezésének tervébe annak közoktatásügyét tisztán csak a kötelező népoktatás figyelembevételével konstruálták meg úgy, hogy az óvodán és az elemi oktatás intézményein kívül semminemű magasabb fokú intézményről gondoskodás nem történt.

A munkástelepnek igen jelentékeny számban tovább tanuló mindkét nembeli ifjúsága ennél fogva a telepen kívül, olykor igen távol eső iskolákba volt kénytelen beiratkozni. Legtömegesebben — már aránylagos közelségénél fogva is — a Kispest belterületi polgári fiú- és leányiskolát látogatták, s ott évről-évre fokozódó számban iratkoztak be úgy, hogy az 1916/17. tanévben a kispesti polgári leányiskola az első osztályba jelentkező 140 telepi leányt helyszűke miatt kénytelen volt elutasítani. Az iskolából kiszorult gyermekek szüleinek kérésére a vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelte két újabb párhuzamos első osztálynak felállítását, s ezek a telepi II. számú elemi iskola két emeleti tantermében nyertek elhelyezést. A következő tanévben a leányiskolához teljesen hasonló okokból és körülmények között a polgári fiúiskola is kénytelen volt I. évfolyamát két párhuzamos osztállyal kibővíteni s azokat más

helyiség hiányában a telepi IV. számú iskola souterrain helyiségében elhelyezni.

A telepre így kihelyezett osztályok egyelőre a Kispest belterületi két polgári iskola kötelékében, s azok igazgatóinak vezetése alatt maradtak, míg végre az 1918/19. tanévben az anyaintézettől elválasztva önálló jelleget nyertek, és külön igazgatás alá helyezettek. Ugyanekkor a fiúiskola a III. számú elemi iskola emeleti helyiségeiben az előbbinél jobb és kényelmesebb elhelyezést is talált.

Az önállósított fiúiskola igazgatásával *Lucza János* tanár, a leányiskoláéval pedig *Csapó Róza* tanár, majd *Kövér Sándor* polgári iskolai igazgató, ennek 1923-ban bekövetkezett elhalálozásával *Darabánt András* polgári iskolai igazgató bízott meg. A polgári iskolák igazgatói nemcsak a vezetésük alatt álló iskolák tanulmányi irányításában fejtenek ki üdvös munkát, hanem a telep munkástársadalmának életében és kulturális életének fejlesztésében is igen tiszteletreméltó tevékenységgel működnek közre.

A hasonló körülmények között megszületett két iskola további sorsa és fejlődése is hasonló tüneteket mutat. Mindkettő gyors ütemben haladt a fejlődés útján, tanulóinak létszáma állandóan emelkedett, az elemi iskola IV—VI. osztályait eredményesen elvégzett tanulóknak és pedig a leányoknak úgy, mint a fiúknak 70—75%-a évről-évre átlép a polgári iskola valamelyik évfolyamába, bizonyosságul a telep lakossága körében mindegyre jobban terjedő magasabb kulturális igényeknek.

A két polgári iskolába beiratkozott tanulók száma 1920/21-től 1925/26-ig terjedő hat tanévben a következőképpen alakult:

	a fiúiskolában	a leányiskolában
1920/21-ben	427	553
1921/22 „	465	559
1922/23 „	530	556
1923/24 „	558	573
1924/25 „	562	601
1925/26 „	565	542
Összesen:	3.107	3.384

A tanulók létszáma mindkét nembeli polgári iskolában évről-évre fokozatosan emelkedett, visszaesés csupán a leányiskolában mutatkozik, ahová az 1925/26. tanévben ötvenkilencel kevesebb tanuló iratkozott be, mint az előző évben. Ebben a létszámcsökkenésben kétségen kívül nagy része van az iskoláztatással járó költségek mértéktelen emelkedésének, valamint a háborús évek kedvezőtlen természetes népszaporodásának, de oka az az örökös bizony-

talanság is, amely főképpen a női latájnerek egzisztenciáját állandóan fenyegeti. A gyermekei jövőjét gondosan mérlegelő szülő ennél fogva szívesebben a gyors kereseti lehetőségeket, a biztosabb megélhetést, és a gazdasági viszonyok alakulásától függetlenebb létet biztosító szabad pályákat választja azok számára.

A polgári iskola tanulóinak állandó nagy létszáma két, három, sőt négy párhuzamos osztály felállítását teszi szükségessé. A folyó tanévben a fiúiskolában 11, a leányiskolában pedig 13 osztály működik 20—20 tanár, illetve tanárnő vezetése mellett, úgy a fiú-, mint a leányiskolának 6—6 tanterem áll rendelkezésére. Az iskolák tanári karának évről-évre súlyos problémát kell megoldaniuk az osztályok elhelyezésével, s ez csupán a tantermek és tanerők sokszoros kihasználásával, s a tanterem céljaira kevésbé alkalmas más helyiségek igénybevételeével válik lehetővé.

Valóban a legfőbb ideje volna a polgári iskolák kellő elhelyezésével, s a tantermeknek az elemi iskolák részére leendő visszadásával mindkét iskola-típus eredményes munkáját lehetővé tenni, s a tanítószemélyzet helyzetét megkönnyíteni, mert végre is tisztán csak a szellemi és fizikai erejében időnap előtt megrokkant oktatószemélyzet lelkesedésére, idealizmusára és kitartására alapítva a munka eredménye kétségessé válik.

IV.

Társadalmi élet, közművelődés, sport

A telepnek első, egymásra teljesen ismeretlen és idegen lakói kezdetben az összeismerkedés, és a családok közötti társadalmi kapcsolat megteremtésének céljából tartottak minden megkötöttség és szabály nélküli összejöveteleket. Ezekből az összejövetelekből alakult ki a telep első szervezett társadalmi és kulturális egyesülete, a *Kispest-Munkástelep Lakóinak Társasköre*. Célja a telep lakói között szorosabb társadalmi viszony létesítése, a közös gazdasági érdekek védelme, és a nemzeti irányú művelődésnek a lakosok körében való terjesztése. A Társaskör megszervezése a munkástelep tanítói karán kívül főképpen *Győri Ottmár* akkori telepgyónok nevéhez fűződik, akiben a telep lakossága minden nemzeti irányú, társadalmi, kulturális és jótékonyági törekvésében ma is a legönzetlenebb támogatóját tiszteli.

A Társaskörnek 1910. évi június havában megtartott alakuló közgyűlése egyhangúlag *Komora Árpád* máv. gépgyári művezetőt

ültette az elnöki székbe, ki ezen minőségében, rövid megszakítással, 11 évig vezette a Társaskör ügyeit. A tisztikarban lényegesebb változás csak 1921-ben állott elő, mikor a tisztikar teljesen kicserélődött, és elnökké *Biró József* lapszerkesztőt választották meg. Az 1925. év tavaszán megtartott tisztújító közgyűlés, ugyancsak a tisztikarban és a választmányban való lényeges személyi változásokkal, *Reck Ottó* elemi iskolai igazgatót választotta elnökké.

A Társaskör vezető személyeiben beállott ezen változások az egyesület eredeti intencióit semmiben sem érintették, a kör mindig híven megőrizte azt a jellegét, amellyel megalapítói felruházták, és mindig a telep kulturális és gazdasági életének szolgálatában maradt. Hogy vállalt kulturális és társadalmi feladatának könnyebben és hathatósabban megfelelhessen, a Társaskör saját kebelében alosztályokat szervezett, és meglévő, többnyire a lét nehézségeivel küzdő egyesületeket alosztályául kebelébe fogadott, de ezeknek széleskörű autonóm életet, és független működést biztosít, amivel lehetővé teszi, hogy ezek az anyaegyesülettől támogatva, de megkötöttség nélkül terjesszék a lakosság körében a műveltségnek azt az ágát, amelyet maguk elé tűztek. Az ily módon függetlenített alosztályok igen fürge és mozgékony kulturális működést képesek kifejteni, de önállóságuk egyben erősen kísértő momentum is a szeparálódó törekvésekre, ami abban nyilvánul meg, hogy az anyaegyesület szárnyai alatt megizmosodott alosztály kiváljon annak kötelékéből, és mint teljesen külön szervezkedett egyesület illeszkedjék a telep kulturális életébe.

A Társaskör alosztályai között első helyen érdemel említést a *Munkás Énekkar*. Ez az anyaegyesülettel egyidejűleg, 1910-ben szerveztetett meg, s első tagjait azokból a társasköri tagokból verbuválta, akik már addig is valamely dalárda kötelékébe tartoztak. Tagjai — időt, fáradságot, sőt anyagi áldozatokat sem kímélve — folytonos énekpróbákkal, a telep társas életében való élénk szerepléssel dalkarukat oly színvonalra emelték, hogy a siker minden reményével vehetett részt az 1925. év szeptember havában Rákosligeten rendezett kerületi dalosversenyen, ahol kilenc versenyző dalárda között a második díjat nyerte.

A *Munkás Zenekar* 1920-ban alakult meg a Társaskör kebelében, s épp úgy, mint az énekkar, csakhamar kedvelt szereplője lett a telep társadalmában előforduló ünnepségeknek.

A Társaskör kebelében előfordult válságok e két alosztály belső életére semmi zavaró hatással nem voltak, a társas életnek

olykor felzaklatott szenvedélyhullámai ezekhez soha fel nem érték, és volt idő, amikor a meghasonlásban alélt Társaskör csupán e két alosztályának működésében élt, bizonyosságul annak, hogy a dal ereje szilárdabban kapcsolja együvé az embereket minden írott törvénynél és szabálynál.

A *Sakk-kör*, mint a Társaskör alosztálya, a sakkozás népszerűsítésével foglalkozik, e célból saját tagjai között sakktornákat rendez, szimultán játszmaira idegen sakk-körök tagjait is meghívja, s élénk érdeklődéssel kíséri a sakkművészettel összefüggő minden külső eseményt is. Tagjai nagyjából a Társaskör tanuló- és munkásifjúságából kerülnek ki.

Az 1925. évben lépett a Társaskör kötelékébe, mint ennek alosztálya, a *Wekerletelepi Torna-Club* (WTC), valamint az *Irodalmi, Művészeti és Tudományos Egyesület*, melynek tagjai nagyjából főiskolai hallgatók, és a színi pályára készülő mindkét nembeli ifjúság soraiból toborzódnak.

A Társaskör rendes tagjainak létszáma 2.074, a tagsági díj havi 2.000 K. A legtöbb alosztály ezenfelül tagjait a saját pénztára javára is megterheli tagsági díjjal, mely olykor meglehetősen magas összeget képvisel, az Irodalmi, Művészeti és Tudományos alosztály tagjai pl. havi 50.000 K tagsági díj fizetésére kötelezik magukat, s önzetlen működésüket azzal is bizonyítják, hogy előadásukat rendszerint belépődíj nélkül rendezik.

A Társaskör könyvtára 550 kötet, jobbra szépirodalmi művet foglal magába, s a tagoknak egész éven át rendelkezésükre áll.

A telep gondnoksága mindenkor a legteljesebb megértéssel kísérte a Társaskör munkálkodását, s azt nemcsak erkölcsi erejével, hanem anyagilag is támogatta, s a Pannónia út 15. háznak négy munkáslakásból álló helyiségeit erre a célra átalakítva, a pénzügyminisztérium jóváhagyásával évről-évre ingyen, később mérsékelt bérfizetés ellenében a Társaskörnek átengedte.

Mint fennebb láttuk, a Társaskör kereteiben minden kulturális törekvés helyet talált, és érvényesült, kebelében minden telep lakos megtalálta a hajlamainak és tehetségének megfelelő teret. A telep minden kulturális és társadalmi mozgalma sokáig a Társaskör keretei közé koncentrált, s rajta kívül álló egyesületek szervezésére komoly törekvések nem igen mutatkoztak, és csupán az életkoruknál fogva társasköri tagságra még nem érett ifjúság részére alakították meg lelkes tanítók 1911-ben a *Kispest Munkás-*

telepi Ifjúsági Egyesületet, a tanköteles kort túlhaladott ifjúságnak a hazafias érületben, a vallás-erkölcsös életben való továbbnevelése, illemre, mértékletes életmódra szoktatása, és a hasznos ismeretekben való továbbképzése céljából.

1925-ben az ifjúsági egyesületből annak leánytagjai kiváltak, s külön leányegyesületet alakítottak. Az egyesület rövid fennállása alatt 400 válogatott könyvből álló könyvtárt létesített, előadásokat rendezett, s ennek jövedelmét részben jótékony és kulturális célokra fordította. Kiválóan buzgó ügyv. igazgatójuk, *Dr. Widder Andorné* tanítónő vezetésével a nyári hónapokban több tanulságos kirándulást is tettek. A tagok száma 160.

A háború után erős mozgalom indult meg a kulturális élet fejlesztése terén országszerte. A háború, és az azt követő két forradalom nemcsak az iskolázás tervszerű, fokozatos fejlődésében okozott nagy visszaesést, és hagyott nagy hiányokat, hanem a néplélek alakulására is igen kedvezőtlen befolyást gyakorolt. A forradalom vallás- és erkölcsellenes szellemével, hazafiatlan gondolkodást érlelő tanításaival, a közszellemet hamis tanokkal megfertőző törekvéseivel, a válságos idők zűrzavarában kritikai képességét veszített nemzetnek igen széles rétegét mételtyezte meg úgy, hogy a gyászos emlékü proletárdiktatúra bukásával megkezdett konstruktív munkának igen tág tere nyílt a szellemi és erkölcsi életben beállott hanyatlás reparációja körül is.

Az iskolázásban észlelt hiányok pótlása, és a meddő ideológiákkal megmételtyezett közszellemnek az ésszerű gondolkodás útjára való visszaterelése csupán a hatóságoktól legmesszebbmenőleg támogatott társadalmi munkával látszott elérhetőnek. Az országszerte megindult mozgalomnak sok, már korábban megszervezett társadalmi intézmény állott rendelkezésére, amelynek kereteiben a szellemi és erkölcsi konstrukció munkája megindulhatott, de mindannyi között a *Szabad Lyceum* intézménye jutott legnagyobb jelentőségre országszerte.

A háború után a munkástelep az elsőik közé tartozott, hol ezt az intézményt megteremtették, és olyan színvonalra emelték, amelyen a magasabb iskolafokon végigment emberek tovább művelését is eredményesen képes szolgálni.

A *Wekerletelepi Szabad Lyceum* alapjait a Wekerle Állami Munkástelep Lakóinak Társasköre támogatásával, a polgári fiúiskolai tanárok és az elemi isk. tanítók közreműködésével *Lucza János* polgári iskolai igazgató 1919-ben vetette meg. A Lyceum

előadásait a Társaskör helyiségeiben rendezte, kezdetben igen gyér látogatottság mellett. Az előadások érdekessé tételének fokozásával és színvonalának emelésével az érdeklődés a lakosságnak mind szélesebb rétegeire terjedt át úgy, hogy a Társaskör helyiségei csakhamar szűknek bizonyultak a hallgatók befogadására, s az előadások helyét át kellett tenni a telepi vendéglő nagy előadótermébe. Itt az előadások kerete mindjobban kibővült, a telepi ifjúság, a Társaskör munkás zenekara és énekkara, valamint a kispesti pedagógus zenekar művészi mellékszámait, de leginkább az a körülmény, hogy a Lyceum vezetősége nagynevű tudósokat, elismert szakembereket nyert meg előadóknak, teljessé tette a lakosságnak a Szabad Lyceum előadásai iránti elismerését és érdeklődését.

A vallás- és közoktatásügyi miniszternek az iskolán kívüli népművelés terén egyöntetűség megteremtését célzó, és a Népművelési Bizottságok megszervezése tárgyában kiadott 132.243. III. b./1922. számú rendelete alapján a Lyceum vezetősége *Iskolán kívüli Népművelési Bizottsággá* alakult, és mint ilyen a régi, bevált módszerrel és keretek között folytatja működését, melynek hatását legtalálhatóbban a *Kispesti Iskolán kívüli Népművelés az 1924/25. évben* című ismertető füzet következő szavai fejezik ki:

„az iskolán kívüli népművelés a Wekerletelepen erős gyökeret eresztett a társadalmi életbe úgy, hogy ez az intézmény ma már szinte nélkülözhetetlen ebben a munkás városrészben, s oly temploma a közművelődésnek, melyre úgy a szervezők és a vezetők, mint a lakosság is méltán büszkén tekinthet. Az előadásoknak évről-évre fokozódó száma, a témák változatossága és gazdagsága, az előadók magas és mégis a nép lelkét megfogó tudományossága, az ügyesen bekapcsolódó művészi mellékszámok teljessé tették az iskolán kívüli kulturális életet, és oly eredményessé a népművelési munkát, hogy sok százan jöttek az egyszerű gyári munkások, postások, vasutasok és más altisztek köréből az előadásokat meghallgatni, hol szellemi élvezetet, lelki erősséget, hazafias és vallásos érzésben való elmélyedést nyertek, s onnan mindenkor elégedetten távoztak. A siker titka abban állott, hogy a vezetőség és az előadók mindig távol tartották a napi politikát, s a felekezeti súrlódásokra vezető anyagot, és az előadásokat mindig tisztán tudományos tartalommal és nemes érzéseket fakasztó anyaggal töltötték meg”.

A Lyceum egy 1.023 kötet könyvet tartalmazó könyvtárt szervezett, mely az év legnagyobb részében a lakók rendelkezésére áll.

A telep társas életében jelentős szerepe van a *sportnak*. Főképpen a divatos labdarúgó sport az, amely a legtöbb érdeklődést kelti, és a telep sportkedvelő ifjúságát egyesületekbe tömöríti.

A Társaskör kötelékébe tartozó, s már fennebb említett *Wekerletelepi Torna Clubon* kívül még két egyesület van a telepen, mely a lakosságnak módot nyújt sportszenvedélyének kielégítésére; a *Wekerletelepi Sport Club* (WSC) és a *Szondi Sport Club* (SzSC). A WSC Győri Ottmár telepgondnok buzgólkodásából és védnöksége alatt 1913-ban alakult meg. Célja a labdarúgó sport művelése, de kebelében műkedvelő osztály, dalkar és 1925. óta mintegy 40 tagból álló levente csapat is alakult. A telep sportterét minimális bérösszeg ellenében bérbe kapva, azt nagy anyagi áldozatok árán bekerítette, s a sport tervszerű fejlesztésére alkalmas állapotba helyezte.

Az egyesület jelenleg 360, túlnyomóan munkásifjakból álló tagot számlál. A *Magyar Labdarúgó Szövetségnek* tagja. Elnöke: *Kálmán Ferenc* áll. rendőrségi főtiszt.

A *Szondi Sport Club* 1923-ban alakult, célja a testnevelés és a kulturális élet fejlesztése, tagjai legnagyobb részben sportkedvelő ifjakból állanak és számuk 130. Az egyesület az *Ifjúsági Labdarúgó Szövetség* (ILSz) tagja, és annak 3. helyezettje.

A telep sokféle társadalmi és kulturális intézményének közös célja a munkásosztályt, a nemzeti kultúra egységébe olvasztani, annak műveltségi színvonalát az egyenlőség szellemében emelni, azért a telep munkás lakossága minden ilyen irányú intézményt a leghálásabban fogad, és támogat, azokban cselekvőleg is élénk részt vesz. A telep gondnoksága és a város hatósága, főképpen *Válya Gyula dr.* polgármester pedig minden komoly kulturális és társadalmi intézményt nemcsak a legteljesebb erkölcsi támogatásban részesít, hanem azoknak fejlődését a legmesszebbmenő anyagi támogatással és eszközökkel is előmozdítani törekszik.

V.

A hitélet

A nép lelki életének ismerete nélkül hiányosnak tartom azt az ismeretet, amelyet egy község lakosságáról magunknak alkotni kell, azért szükségesnek tartom ebben a munkámban a lakosság vallási és erkölcsi életére kiterjeszkedni, s annak legbensőbb lelki megnyilatkozásaival foglalkozni.

Szükségét érzem ennek főképpen e több mint 95%-ban munkáselemből álló lakótelep népességének ismertetésekor, és ma, amikor a viszonyok a lelkiélet megnyilatkozásait a helyes megismerés elemeivé avatták.

A munkásságot általában úgy szokták beállítani, mint a társadalom legvallástalanabb elemét, amelynek „sem Istene, sem hazája”. Hát ez így nem igaz. A munkásosztály tagadhatatlanul erősen hatása alatt áll annak a hatalmi törekvésektől mozgatott befolyásnak, amely minden tekintély megtagadásával, és a legbensőbb egyéni élet érzéseinek lesorvasztásával törekszik önös érdekei támogatására háta mögé tömegeket sorakoztatni, de a munkásság nem minden kritika nélkül kíséri ezeket a törekvéseket, és főképpen nem hajlandó a lélek nemesebb hajtásait és gyümölcseit áldozatul dobni. Azok a megítélések, amelyeket a munkásság lelkiéletével kapcsolatban lépten-nyomon hallunk, csak egy elenyészően kis, de annál hangosabb és agresszívebb munkástöredék megnyilatkozásai-ból alakultak ki.

A munkásság nagy része éppen olyan mély lelkiéletet él, és szívében éppen oly vallásos érzést táplál, mint a társadalom bármely más osztálya.

A telepen három vallásfelekezetnek van számbeli súlyánál fogva jelentősége: a lakosság 74,45%-át kitevő róm. kath. felekezetnek, a református felekezetnek, mely a lakosság 15,83%-át jelenti és az 5,10%-kal szereplő ág. evangélikus felekezetnek. Ennek a három felekezetnek telepi hívei sokáig a Kispest belterületi egyházközségek kebelébe tartoztak, és csak az utóbbi években alakult meg a telepen az önálló róm. kath. és a református egyházközség, míg a kisebb számú ág. evangélikusok továbbra is a belterületi egyházközség kötelékében maradtak.

A *róm. kath. egyházközség* az 1924. év január 1-én alakult meg. Létrehozása és megszervezése körül a *Held Imre* hitoktató közreműködésével megszervezett férfi Mária-kongregációnak vannak nagy érdemei. Az egyházközség első plébánosa, *Winkler József* két paptársával igen eredményes munkát fejt ki a telep katolikus híveinek lelki gondozásában, s egyházközségének kiépítésében. A lelkipásztorok dicséretes munkájának sikere, hogy vásár- és ünnepnapokon a hívek ezrével vesznek részt a szentmise-áldozatokon úgy, hogy a kápolnává felavatott és megáldott tornacsarnok udvarán is rendszerint több száz kintrekedt hívő szorong, és hallgatja végig az istentiszteletet.

A legbensőbb hitélet öröndetesen fellendült a telepen. Ez főképpen a híveknek a kegyelem eszközeivel való szorgalmas élésében nyilvánul meg, az 1925. évben például mintegy 20.000 hívó élt a bűnbánat szentségével, és részesült szentáldozásban.

A hívek vallásos érzülete a benső lelki élet megnyilatkozásán kívül az egyházi célokat szolgáló cselekedetekben és adakozásokban is kifejezésre jut. A kápolna teljes berendezése, a kegyszerek, miseruhák és más kellékek beszerzése mind a hívek önkéntes pénz- és természetben való adakozásából fedeztetett. A hívek áldozatkészségének koronája és betetőzése mégis a templom-alap megteremtése, és oly mértékű fejlesztése volt, amely lehetővé teszi, hogy a mintegy 2.000 hívó befogadására tervezett templom építését még a jelen év tavaszán megkezdhetik.

A *református egyház* az 1923. év január 1-én önállósíttatott. Ugyanezen évben iktatták be *Bogdán Gyula* lelkészt. A kiváló lelkipásztor nagy szónoki képességével, kitartó és buzgó munkájával öröndetes sikereket ért el a református hívek hitéletének fejlesztésében.

Istentiszteleteiket a IV. számú iskola souterrain helyiségében tartják, de már 1925 tavaszán parochiával, és egyházi közcélokat szolgáló helyiségekkel kombinált nagyszabású templom építésébe fogtak. A falazat már kész van, s a hívek áldozatkészsége, és lelkipásztoruk vasakarata jogosulttá teszi reményünket, hogy az építkezés még a folyó évben befejezésre jut.

Az egyházi szervezet keretein belül több vallási, hazafias és humanisztikus intézményt is létesítettek, megszervezték a vegyeskaron kívül a férfi- és gyermek-énekkart, megalakították az „Erő” cserkész-csapatot, létesítettek egy temetkezési önszegélyző egyesületet, ez elhunyt tagjai családjának 700.000 K segélyt utal ki, árvaházat létesítettek, mely a Kisfaludy utca 131. szám alatt levő helyiségében, berendezése után, megkezdte emberbaráti működését.

Az 1925. évben egyházfenntartási adó címén 75 millió, perselypénzekből pedig 15 millió korona folyt be az egyház pénztárába.

VI.

Egészségügy, népjólét

A telep egészségügyi igazgatása Kispest rt. város igazgatásába olvad bele úgy, hogy a telep egészségügyének részletes tárgyalása, konkrét és számszerű adatok nyújtása a telep egészségügyi

viszonyairól vajmi nehéz feladat, s ezért arról csak nagy általánosságban szólhatunk.

A telepen megvannak mindazon természeti feltételek, és rendelkezik mindazon berendezkedéssel, amelyek mellett egészségügyi viszonyai a legkedvezőbben alakulhatnak. Klimatikus- és talajviszonyai, a telep építkezési rendszere, szigorúan szabályozott lakásviszonyai, utcáinak, közttereinek állandó tisztántartása, üde és egészséges ivóvize, csatornázása mind olyan tényezők, amelyek igen kedvezően folynak be a telep egészségügyére.

Van négy orvosa, ugyanannyi orvosi rendelője, egy jól berendezett és felszerelt állami gyógyszerháza, de kórháza — sajnos — még mindig nem épült fel, s a súlyosabb betegeket, fertőző és műtéti beavatkozást igénylő betegségben szenvedőket a főváros kórházaiba, klinikáira szállítják be a kispesti mentőegyesület, vagy a telep gondnokság mentőkocsiján.

A lakótelep létesítésekor tervezett közfürdő szintén még mindig hiányzik, már pedig a telepen, ahol a lakások nagy részéből hiányzik a fürdőszoba, s közelében még a nyári szabad fürdőzésre alkalmas víz sincs, közfürdőre igazán nagy szükség volna.

A telep népjóléti intézményei közösek lévén Kispest várossal, azok rendszerint a belterületen vannak elhelyezve, s azért e helyen csupán a község által fenntartott, de a telep II. számú iskolájában elhelyezett napközi otthont említettem meg; itt mintegy 60 szegénysorsú iskolás gyermek részesül naponként gondos felügyelet mellett meleg, egészséges és bőséges ételmezésben.

VII.

Gazdasági ügyek

Üzleti berendezkedés, kereseti viszonyok, életmód

A telep be van rendezve mindenfajta üzlettel, ahol a lakosság napi szükségleteit beszerezheti. Van 23 fűszer- és 5 hentesüzlete, 2 tejcsarnoka, 3 sütődéje, 1 vendéglője, 1 ruha-, 2 szabó-, 6 cipész-, 1 bútor-, 1 edényüzlete, 2 asztalosműhelye, 2 papírkereskedése, 3 dohányárudája, 4 borbélyüzlete, 1 kézimunka-előnyomdája, 1 mosodája és egy fényképező-műterme.

Az üzletek tervszerű elhelyezése a telepen lehetővé teszi, hogy a lakók mindenfajta üzletnek valamelyikét könnyen elérhessék.

A telep belső üzleti életében nagy jelentősége van az értékesítő és fogyasztási szövetkezeteknek, ezek vevőiknek jelentékeny visszatérítést, s tagjaiknak üzletrészeik után osztalékot adnak. A legtöbb telepi lakó valamelyik ilyen szövetkezetnek tagja.

A telepen négy értékesítő és fogyasztási szövetkezet van:
a *Wekerletelepi Fogyasztási Szövetkezet*,
az *Általános Fogyasztási Szövetkezet*,
a *Máv. Alkalmazottainak Fogyasztási és Takarékos Szövetkezete*
és a *Köztisztviselők Fogy.-Term. és Értékesítő Szövetkezete*,
társulásban a m. kir. postás-személyzet jóléti szövetkezetével.

Az utóbbi három szövetkezet a székesfővárosban székelő országos központjuknak fiókjai.

A *Wekerletelepi Fogyasztási Szövetkezet* a pénzügyminisztérium kezdeményezésére, a telep gondnokság közreműködésével még 1912-ben elsőnek alakult meg, azzal a céllal, hogy a lakosságot a szövetkezeti eszme szolgálatába tömörítse, s ezáltal gazdaságilag önvédelemre serkentse. Mint a telep lakóinak szövetkezete, a „Hangya”-központ égisze alatt igen fontos és áldásos hivatást töltött be a telep gazdasági életében.

Fejlődésének és megizmosodásának központi fekvésénél fogva szilárd alapot nyújtott a Főtér 1. szám alatt bérelt terjedelmes üzlethelyisége, ezt azonban 1918. december havában terrorszerű nyomásra, teljes berendezésével együtt kénytelen volt átadni a szociáldemokrata központi szervezet vezetésével és irányításával működő Általános Fogyasztási Szövetkezetnek, ez azután 63. számú fiókját rendezte oda be. A helyiségétől, berendezésétől és felszerelésétől megfosztott telepi fogyasztási szövetkezet működését egy időre felfüggesztette, és csak 1920-ban, a megváltozott politikai viszonyok hatása alatt éledt újra a telep lakosságának egyöntetű akaratából, s azóta a Főtér 11. szám alatt berendezett főüzletén kívül, fokozatos fejlődéssel még két fiókot is létesített a telep különböző pontjain. A szövetkezet gyors fejlődésének mozzanatai Baranyay József ügyvezető-igazgató nevéhez fűződnek. A szövetkezetnek jelenleg 1.670 tagja van 5.880 darab, à 1.000 K értékű üzletrésszel. Ezen belső üzleteken kívül a piactéren állandóan szaporodó élelmiszer-, mézsárosüzletek és gyümölcsös bódék igyekeznek a telep napi szükségleteit kielégíteni, s hetenként kétszer, kedden és pénteken tartott hetipiacát szívesen keresi fel eladásra szánt terményeivel és termékeivel a közeli vidék termelő népe is.

A telepnek kizárólagosan fogyasztó közönsége keresetének javarészt napi szükségleteire fordítja, miáltal a telep kereskedői és iparosai tisztességes és állandó keresetre tesznek szert.

A telep lakosságának *kereseti viszonyai* még a gazdaságilag válságosabb időkben is viszonylagosan kielégítőek voltak, mert a munkásság jórészt állami gyárak alkalmazottai, ezek pedig üzemet, már csak szociális tekinteteből is, állandóan fenntartani igyekeznek, vagy ha ezt nem tehetik, munkaidő-redukcióval dolgoznak, csakhogy munkásaik elbocsátásával a munkanélküliséget ne növeljék.

A telepnek mintegy 4.500 önálló keresettel bíró családfője közül 2.300 órabéres és hetibéres ipari munkás, a többi 2.200 fizetési vasutas- és postás-altiszt, rendőrlegénység és havidíjas tisztviselő.

Az óra- és hetibéres kategóriába tartozó munkások, és a fizetéssel javadalmazott tisztviselők és altisztek keresetének, illetve illetményeinek havi átlaga, autentikus forrásokból merített adatok alapján megállapítva, az 1925. év végén a következőképpen alakult:

az óra- és hetibéreseké 100 órai munka- idő mellett kerekzámban	2.200.000,- K
a vasutas- és postás-altiszteké	1.600.000,- „
a rendőrlegénysége	1.200.000,- „
a tisztviselőké	2.800.000,- „

A kereső családfőeknek összesített havi keresete mintegy 9.000 millió koronát tett ki.

A telepi munkás asszonya, eltérőleg a nagyvárosi viszonyok között élő munkásokétól, csak ritkán, és csak rendkívüli viszonyok között vállal állandó, házon kívül eső munkát. Gazdasszonyi teendői, házának, kis kertjének rendben tartása, apró háziállatainak gondozása, gyermekeinek nevelése éppen elég munkát és gondot ad a munkásasszonynak. A felnőtt családtagok azonban annál jelentékenyebb számban helyezkednek el állandó keresetet nyújtó állásokban, s keresetükkel jelentős mértékben pótolják a családfő elég szolid keresetét.

Hozzávetőleg mintegy 2.500 családtag van a főváros különböző köz- és magánhivatalaiban, gyárakban és üzemekben, cégeknél és vállalatoknál elhelyezkedve, és van olyan keresete, amely átlagosan havi 1 millió koronának felel meg.

A telep munkáslakosságának *életmódja* nagy vonásokban megegyezik a munkásságnak általános és közismert, s minden más

néposztályétól sok tekintetben eltérő életmódjával, melyben legszembeszökőbb jelenség, hogy „szeret jól élni”.

A munkás munkabérét, egész keresetét — legyen az kevés, vagy legyen sok — testi szükségleteire, s némi szórakozásra hétről-hétre fillérig elkölti, a jobb napok keresetéből válságos időkre nem tesz félre semmit, nem takarékoskodik, nem tartalékol. Karakteréből a kispolgár tőkegyűjtésre hajló szelleme, a földművesosztály vagyonszerző törekvése teljesen hiányzik, jövőbenező, tervező gondolatai nincsenek, s előrelátása, számítása legfeljebb szombattól-szombatig terjed.

Ilyen szellemi és életfelfogás mellett azután a munkás életviszonyai teljesen az általános gazdasági viszonyok hatásainak vannak alárendelve, azoktól függenek, és azoknak változásai szerint variálódik, még pedig igen sűrű és igen szélsőséges ingadozásokkal életmódja is. A legdúsabb napokat egyszerre a legsoványabb hetek követik, s a munkás-család életmódja a legalacsonyabb, olykor a nyomorgás színvonalára süllyed.

A telep munkáslakosságának életmódját lényegesen és előnyösen módosítják a környező, és felfogását kedvezően befolyásoló körülmények, mint például a józan kispolgári és paraszt mentalitástól átítatott népelemmel való együttlakás.

A javarészben kispolgári és földműves családokból származó, a telepen nagy számban elhelyezkedett postás és vasutas elem, az apáktól örökölt egyszerű és józan életfelfogásával, konzervatív jellemével és példájával tagadhatatlanul igen jótékony és termékenyítő befolyást gyakorol a munkáslakosságra, de ennél még sokkal fokozottabb, mélyebb és maradandóbb nyomokat hagy a telep munkáslakóinak életfelfogásában az a hatás, amelyet lakásviszonyai váltanak ki.

A telep állandó otthont, biztos tűzhelyet nyújt lakójának, mert — ha egyébként megfelel az ottlakhatáshoz kötött feltételeknek — akár élete végéig biztosítva van az állandó és aránylag olcsó lakása, nem kell kapzsi, üzérkedő háziurak lelketlenségétől állandóan rettegnie, s gyakori és kényszerű költözködéseknek nincs kitéve.

A biztonságnak ez a megnyugtató tudata lelkére nemesítőleg, szelídítőleg hat, háztartásában kényelmes és állandó berendezkedésre törekszik, és lassú, de fokozatos gyarapodással legalább is tisztességes lakásberendezésre tesz szert.

A telepi munkásember jól berendezett lakásában megtalálja mindazt a kényelmet, amelyre napi munkájában kifáradt testének szüksége van, sőt a legtöbb munkásház nem nélkülözi a szellemi táplálkozásra megkívánt felszereléseket és eszközöket sem. Kiváltságos lakásviszonyai, s az ennek köszönhető ésszerűbb életmódja derült, békés családi életet biztosít számára, azért a munkás jól érzi magát otthonában, családjá körében, s nem vágyik korcsmába, kávéházba, amint az a főváros züllött lakásviszonyai között élő munkásoknál olyan sajnálatosan tapasztalható.

Az állandó otthon hatása társadalmi téren is kedvező szint kölcsönöz a telepnek. A huzamos együttélés az emberek és családok között állandó viszonyt fejlesztett, a falusi jellegű társadalomnak minden intimizmusával, közvetlenségével és megértésével. A telepen gyökeret vert munkásember igyekszik a társadalmi életbe bekapcsolódni, abban részt venni, s alig akad közöttük olyan, aki valamelyik társadalmi szervezetnek tagja ne volna.

Ezek a társadalmi szervezetek és egyesületek volnának azok a terenumok, ahol a telep értelmisége is a legmegfelelőbb módon kapcsolódhatna bele a munkásság világába, és etikai életének irányításába, s a népet oktatta, gyámolítva, felvilágosítva teljesíthetné kötelességét, amelyet műveltsége, tudása, tágasabb látóköre ró reája.

A munkásság elvadulásán, hazafiatlan magatartásán sopánkodó, de attól ridegen elzárkózó ember bizarr és szánalmas figurát mutat. A sopánkodás helyett a munkásság közé kell menni, velük és érettük dolgozni. A fajmagyar értelmiségnek kell magához ragadnia a magyar munkásság szellemi és erkölcsi irányítását, hogy azután a társadalomnak ezt az értékes elemét a magyar szellemi és erkölcsi életközösségbe vezetve, nagy nemzeti és szociális eszméinkért vele közösen dolgozva érhessük el legnagyobb ideálunkat: *Magyarország feltámadását.*

FÜGGELÉK

A telep utcáinak és tereinek betűsoros névjegyzéke

1. Aba utca	36. Nádasdy utca
2. Apafi tér	37. Pannónia út
3. Álmos utca	38. Pálffy köz
4. Bajza köz	39. Pázmány utca
5. Balassa köz	40. Peterdy köz
6. Baross utca	41. Petúr utca
7. Bercsényi utca	42. Rákos utca
8. Botond utca	43. Reviczky köz
9. Corvin körút	44. Rozgonyi köz
10. Csaba köz	45. Sárkány utca
11. Dobó Katika utca	46. Szabolcs utca
12. Drágfy köz	47. Szemere köz
13. Drégely köz	48. Szendrő köz
14. Előd utca	49. Szent Imre utca
15. Endre király utca	50. Szent István körút
16. Etele utca	51. Szent László utca
17. Főtér	52. Szigetvári köz
18. Garay köz	53. Szilágyi Erzsébet utca
19. Gellért utca	54. Szondi tér
20. Géza utca	55. Szőnyi köz
21. Gyáli út	56. Taksony utca
22. Határ út	57. Tas utca
23. Huba utca	58. Tárnok utca
24. Hungária út	59. Thököly utca
25. Kálmán király utca	60. Thurzó köz
26. Kapisztrán utca	61. Turul utca
27. Kenyérmező utca	62. Újlaki utca
28. Kund utca	63. Vajk utca
29. Laczfy köz	64. Verbőczy utca
30. Madách utca	65. Vereckei köz
31. Margit utca	66. Zalán utca
32. Martinovics utca	67. Zboró köz
33. Mikes utca	68. Zoltán utca
34. Murányi utca	69. Zsigmond körút
35. Nagy Lajos körút	

